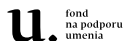

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis z verejných zdrojov pod-
poril Fond na podporu umenia*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Dana Guričanová,
Robert Hammel, Renáta Hlavatá,
Ingrid Hrubaničová, Martin Cho-
chol, Bronislava Chochoľová,
Nicol Janočková, Ján Kačala, Si-
byla Mislovičová, Slavomír On-
drejovič, Lucia Molnár Satinská,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

811 01 Bratislava, Panská 26

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- VALENTOVÁ, Iveta: Jazyková strán-
ka komlóšskych priezvisk 65
MISLOVIČOVÁ, Sibyla – DONO-
VALOVÁ, Jana: Webová jazyková
poradňa funguje päť rokov 73
ŠIMON, František – DANKO, Ján:
Termíny bedrá, driek a panva v slo-
venskej anatomickej nomenklatúre .. 79

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

- Súpis termínov z astronómie (pokračo-
vanie) 84

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- ŠIMUNOVÁ, Dagmar: Nie je *haluška*
ako *haluška* ani *strapačka* ako *stra-*
pačka 94

ROZLIČNOSTI

- Atrakciový bazén, atrakčný bazén.*
I. Hrubaničová 100
Priezvisko *Sagan. M. Majtán* 103

SPRÁVY A POSUDKY

- Slovenčina je už 100 rokov oficiálnym
vyučovacím jazykom. K. Balle-
ková 106

SPYTOVALI STE SA

- Kvásokovanie.* D. Guričanová 110
Štúdia – štúdiový. S. Duchková 112
Genitív jednotného čísla podstatného
mena *ár. M. Považaj* 114

Z NOVÝCH VÝRAZOV

- Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (50).
L. Ocetová 117

Z WEBOVEJ PORADNE

- Akú podobu majú prídavné mená vytvorené zo slov *Raveň, Roveň, pieseň, tieseň*? 125
- Je slovo *znovupoužívanie* spisovné? Nenachádza sa v našich slovníkoch, ale často sa používa ako synonymum slova *recyklácia* 125
- Prečo sa meno *Tibor* vyslovuje tvrdo a *Ctibor* mäkko, keď sa odlišujú len jedným písmenom? 125
- Kedy sa používajú zámená *váš, vaše* a kedy *svoj, svoje*? 126
- Ktorá forma zisťovacej otázky je správna: *Viete, koľko je hodín?* alebo *Neviete, koľko je hodín?* 126
- V angličtine jestvuje veľa obrazných pomenovaní skupín zvierat. Ako je to v slovenčine? 127
- Je správne slovné spojenie *zastavané plochy o výmere 200 m²*? 127
- Prídavné mená s prvou časťou *celo-, viac-* a *mimo-* sa píše spolu alebo osobitne? 128
- Ktoré slovné spojenie je správne: *vínna fľaša* alebo *vínová fľaša*? 128

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykovedného odboru Matice slovenskej. Ročník 52, 2018, č. 2 (20. 4. 2018). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislavíková. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 8,40 €, jednotlivé čísla 1,40 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany
© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Vytlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2018

Cena 1,40 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Jazyková stránka komlóšských priezvisk

IVETA VALENTOVÁ

Abstract: This paper follows up in the topic of the study *The origin, motivation and meaning of Tótkomlós surnames*, which deals with the general characteristics of the contentual and motivational aspects of Tótkomlós surnames, or, more precisely, the surnames of inhabitants with Slovak origin in Tótkomlós (Hungary). The article analyses some orthographic peculiarities of these surnames, the characteristics of anthroponymic lexicon and both productive and less frequent suffixes, through which Tótkomlós surnames have been formed.

Keywords: surnames of families with Slovak origin, linguistic analysis of surnames, Tótkomlós.

Príspevok nadväzuje na štúdiu *Vznik, motivácia a význam komlóšských priezvisk* (Valentová, 2018), v ktorej sa charakterizovala predovšetkým obsahová a motivačná stránka priezvisk pôvodom slovenských rodín zo Slovenského Komlóša (maď. Tótkomlós) v Maďarsku a jej určité špecifi-

Príspevok vznikol v rámci dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom E. Štúra SAV a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku a s podporou grantového projektu VEGA č. 2/0021/17 *Výskum lexiky slovenských terénnych názvov – 2. etapa*.

ká. Slovenský Komlôš je významná slovenská lokalita na juhu Maďarska neďaleko Békešskej Čaby. V rámci projektu Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe zameraného na výskum priezvisk rodín so slovenskými koreňmi v slovenských jazykových enklávach v Maďarsku vytvorili riešitelia základnú bázu dát s 1 409 priezviskami, ktorých nositeľmi bolo (v roku 2014) 5 867 obyvateľov Slovenského Komlóša. Z tohto antroponymického materiálu vychádzame aj pri jazykovej analýze komlóšských priezvisk. Cieľom príspevku je základný opis jazykovej stránky, no naznačíme aj niektoré pravopisné zvláštnosti slovenských komlóšských priezvisk, stručnú charakteristiku apelatívnej a propriálnej lexiky, z ktorej sa priezviská tvorili, a produktívne i menej časté spôsoby ich tvorenia.

Komlóšske priezviská slovenských rodín sa zapisovali maďarskou alebo slovensko-maďarskou grafikou. Zvyčajne sa len slovenské grafémy nahrádzali maďarskými, napr. *č* > *cs* (*Bača* > *Bacsa*), *š* > *s* (*Šuta* > *Suta*), *ž* > *zs* (*Baláž* > *Balázs*), *d'* > *gy* (*Budinský* > *Bygyinszki*), *t'* > *ty* (*Janoš'ák* > *Janostyák*) a pod. Maďarskou zložkou *ly* sa zapisovali slovenské spoluhlásky *l'*, *j*, preto niektoré priezviská majú dvojakú, dokonca aj trojakú výslovnosť. Napríklad koncové *ly* v priezvisku *Kiszely* sa v slovenskom alebo slovensko-maďarskom prostredí vyslovuje ako *l'*, *j*, *li* (porov. priezviská *Kysel'*, *Kysej*, *Kiseli*), dokonca priezvisko *Gulyás* sa vyslovuje *Gujáš* i *Gul'áš*, aj keď vzniklo z maďarského slova *gulyás*, ale v podobách *guláš*, *gul'áš*, *gulaš*, *guliaš* sa používalo aj v slovenčine a slovenských nárečiach (SSN, 1, s. 520 – 521). Tvrdé *y* sa zamieňalo za mäkké *i* (*Sýkora* > *Sikora*, *Synčok* > *Szincsök*). Najmä v príponách *-ský*, *-(c)ký* sa koncové *-ý* zapisovalo dvojakou, napr. *Adamovszki*, *Gyebrovszki*, ale *Baczovszky*, *Domanovszky*. Často sa skracovala prípona *-ik* (*Antolík* > *Antolik*, *Petrík* > *Petrik*, *Kašník* > *Kasnyik*), koncová hláska *o*, resp. prípona *-ko* sa zase predlžovala (*Žido* > *Zsidó*; *Krasko* > *Kraszko*, *Vlčko* > *Vlcskó*). Pri niektorých priezviskách z krstných mien zakončených na samohlásku *-ó* sa nedá jednoznačne určiť, či ide len o prepis. Napríklad priezvisko *Simó* môže byť len maďarským pravopisom zapísané slovenské priezvisko *Šimo* (domácka podoba mena *Šimon*) alebo posesívne adjektívum *Šimov* (prípona *-ov* sa do maďarčiny adaptovala ako *-ó*), ktoré sa utvorilo z rodného (krstného) *Šimon* alebo vzniklo priamo z maďarskej domáckej podoby *Simó* (Ladó, 1972, s. 211) mena *Simon* (slovenský ekvivalent je *Šimon*). Keďže prípona *-ov* sa pri

pomaďarčovaní zvykla zapisovať aj ako hláska *-ó*, v týchto prípadoch pôvodné slovenské tvary mohli mať napr. aj podoby Ondrejov > *Ondrejó*, Židov > *Zsidó*, Kraskov > *Kraszkó*, v názvoch obcí napr. Beňov > *Benyó* (obec je dnes súčasťou Bytče), Dargov > *Dargó* (okr. Trebišov), Pastuchov > *Pásztó* (v Maďarsku v Hevešskej župe). Podobný jav bol aj v apelatívnej i propriálnej lexike, keď sa maďarské slová preberali do slovenčiny, napr. maď. *tó* (= jazero, rybník) > slov. *tov* (HSSJ 6, s. 73), terénne názvy na Slovensku *Tov* (pole v Kučíne, okr. Bardejov; lúka vo Veľkom Ďure, okr. Levice), *Tón* (močiar v Lubeníku, okr. Revúca), v slovenských jazykových enklávach v Maďarsku *Tóvik* (les v obci Bárna v Novohradskej župe; Blanár, 1950, s. 101); *bölcső* (= kolíska) > *belčov* (Králik, 2015, s. 67). Pravdepodobne v dôsledku nerovnakého vzdelania pisárov sa stávalo, že niektoré priezviská mali viac prepisov do maďarčiny, napr. *Lopušný* > *Lopusni*, *Lopusny*; *Hankovský* > *Hankovszki*, *Hankovszky*; *Spišiak* > *Szpisjak*, *Szpisják*; *Čiernik* > *Csiernik*, *Csjernyik*; *Pánik* > *Panik*, *Panyik*.

Priezviská, ako aj ostatné vlastné mená sú podstatné mená a ich základnou gramatickou podobou je mužský rod. Vznikali však z rozličných slovných druhov. Najviac ich vzniklo z apelatív (*Kamenár*, *Lopuch*, *Obuch*, *Székács*, *Vlcskó*, *Zima*) alebo z proprií (*Adamik*, *Lukács*, *Oravec*, *Szpisák*, *Poljak*). Vznikali aj z akostných alebo vzťahových adjektív, ale v Slovenskom Komlóši sú to väčšinou priezviská z adjektív odvodených z názvov obcí (*Boldoczki*, *Topolszki*) a len jedno priezvisko je z posesívneho adjektíva (*Ancsin*). Priezviská z iných druhov prídavných mien sú zriedkavé (*Lopusznyi*, *Skupeny*), skôr sa tvorili z maďarských adjektív, napr. *Kis* (= malý), *Nagy* (= veľký; starý). Priezviská vo všeobecnosti vznikali aj z iných slovných druhov, napr. z rôznych tvarov sloviess (*Zúril*, *Nespal*, *Skákala*, *Kopaj*, *Vyskoč*, *Revalo*), z rôznych podôb živých rodinných mien (*Balažoviech*, *Jankových*, *Pavle*, *Mišeje*) alebo aj z prísloviess (*Núter*) (bližšie napr. Blanár, 1973; Majtán, 2014). V Slovenskom Komlóši sa v skúmanom materiáli takéto priezviská nevyskytujú alebo jestvujú len ojedinele. Napríklad priezvisko *Czeper* mohlo vzniknúť ako prezývka z ukrajinskej alebo zo zemplínskej príslovky *ceper* vo význame „teraz“, ale nemožno vylúčiť, že vzniklo z nárečového substantíva *ceper*, ktoré malo význam „silný, svalnatý mládenec“ alebo „obrovský chlap“ (Hvozďik, 1937, s. 80). Priezvisko *Csilek* by tiež mohlo súvisieť s nárečovou príslovkou *čil'*, *čilek* s významom „teraz“.

V spisovnej slovenčine sa v úradnom pomenúvaní priezviská žien tvoria od substantívnych mužských priezvisk pomocou prechýľovacej prípony *-ová* (*Kováč* > *Kováčová*). Ženské priezviská z prídavných mien sa tvoria rovnako ako ženské podoby týchto prídavných mien (*Plachý* > *Plachá*, *Jesenský* > *Jesenská*). Gramatický rod priezvisk je v slovenskom jazyku odvodený od prirodzeného rodu, preto priezviská plnia dve základné funkcie: identifikáciu osoby a identifikáciu pohlavia (porov. Ološtiak, 2001, s. 299). V Maďarsku sa však aj priezviská Sloveniek prispôsobujú maďarskému úradnému pomenovaciemu systému, aj keď hlavne tie Slovenky, ktoré sa viac zúčastňujú alebo zúčastňovali na kultúrno-spoločenskom živote slovenskej národnosti, v ústnej i v písomnej komunikácii uprednostňujú slovenskú pravopisnú podobu svojho priezviska i celého mena a slovenskú prechýľovaciu príponu *-ová* (bližšie pozri T. Tušková – A. Uhrinová, 2016).

V komlóšskych priezviskách sa uchovávajú apelatíva i propriá, ktoré sa už v dnešnej slovnej zásobe nenachádzajú alebo sú len na jej okraji, napr. staré slovanské meno *Dobša* (priezvisko *Dobsa*), alebo sa v nich archivujú historické, archaické či nárečové apelatíva, ako sú napr. *dudáš* (*Dudás*), *onuca*, nárečovo *onica* (*Onyicza*), *rajtár* (*Rajtár*), *šafár* (*Sáfár*), *šuta* (*Suta*), *turák* (*Turák*). Predovšetkým priezviská podľa vlastností, ktoré často vznikali ako prezývky, sa tvorili nielen z neutrálnych, ale aj z citovo zafarbených slov (*Pipíš*, *Chrapan*).

Priezviská komlóšskych slovenských rodín nemuseli mať len slovenský pôvod (*Bobor*, *Bohács*, *Székács*, *Zima*), vznikali aj z iných, najmä z maďarských alebo z maďarčiny do slovenčiny prevzatých slov (*Bogár*, *Csontos*, *Fejes*, *Téglás*). Maďarským slovom mohli pomenovať aj Slováka v slovensko-maďarskom bilingválnom prostredí. Niektoré maďarské slová, ale aj slová iného pôvodu sa používali v slovenčine i maďarčine, preto priezviská, ktoré sa z nich utvorili, mohli vzniknúť na slovenskom i na maďarskom území. Napríklad priezviská *Hajdu*, *Hajdú*, *Hajduk* vznikli ako priezviská podľa zamestnania z maďarského historického slova *hajdú* vo význame „hajdúch“, čo mohol byť buď ozbrojený strážnik, dráb, alebo žoldnier. V staršej slovenčine sa tiež používalo z maďarčiny prevzaté slovo *hajduk* vo význame „hajdúch“ (HSSJ 1, s. 391), preto tieto priezviská mohli vzniknúť rovnako na slovenskom aj na maďarskom území. Priezvisko *Hajdu*, *Hajdú* má na južnom a východnom Slovensku dovedna 536 rodín, priezvisko *Hajduk* 604,

Hajdúk 114 rodín, ale nachádzajú sa aj v Maďarsku. Priezvisko *Hercegh* zase vzniklo buď z maďarského slova *herceg* vo význame „knieža, princ“, alebo priamo z nemeckého slova *Herzog* s významom „veliteľ“ (porov. Hajdú, 2010, s. 210), ale napriek tomu jeho nositelia v Slovenskom Komlóši majú slovenské korene. Rozličné pravopisné varianty tohto priezviska sú aj na Slovensku, kde sa mohli utvoriť vplyvom nemeckej kolonizácie v nemeckom alebo v slovensko-nemeckom jazykovom prostredí.

Nositelia chorvátskych priezvisk ako *Zsarkó*, *Zsura*, ktoré sa na Slovensku nevyskytujú, pravdepodobne majú aj chorvátske, resp. južnoslovanské korene. Mnoho priezvisk vzniklo z rodných (krstných) mien, ktoré majú hebrejský, grécky a latinský pôvod. Zväčša ide o biblické mená, ktoré majú svoje domáce variantné podoby v slovenčine, maďarčine a, samozrejme, v iných jazykoch. Pri týchto priezviskách, ako aj pri iných druhoch priezvisk, ktoré sa utvorili zo slov používaných v slovenčine i v maďarčine, je ťažké určiť, či vznikli ešte na slovenskom území pred príchodom ich nositeľov na Dolnú zem, a potom sa len pomadžarčili, alebo vznikli už v novom domove Slovákov.

Komlóšske priezviská tak ako všetky priezviská zväčša vznikali priamo z neodvedených slov (*Bobor*, *Valach*, *Cseh*, *Otrok*, *Zima*, *Zrak*) a z odvodených slov (*Huszár*, *Dudák*, *Gyivicsan*, *Koleszár*, *Lipták*, *Oravecz*, *Szurovecz*, *Zéman*) bez osobitnej antroponymickej prípony, resp. s tzv. nulovým antropoformantom, alebo sa tvorili rozličnými sufixmi, napr. *-an* (*Chrapan*), *-oň* (*Szirony*), *-áň* (*Teplány*), *-na* (*Brachna*).

Priezviská z rodných (krstných) mien často vznikali priamo z ich skrátených alebo odvodených domáckych podôb (*Bohus*, *Bartos*, *Danis*, *Ferkó*, *Galó*, *Goda*, *Janis*, *Pepó*, *Vas*), alebo sa ako prímená mohli tvoriť od niektorých základných a domáckych skrátených alebo odvodených podôb ďalšími sufixmi, napr. *-ka* (*Miscecka*), *-ička* (*Adamicska*), *-uš* (*Ambrus*), *-oš* (*Bartos*), *-úr* (*Bencúr*), *-iš* (*Danis*), *-i* (*Gyurcsi*), *-ina* (*Petrina*). Prípona *-iga* sa do slovenského jazykového prostredia dostala valašskou kolonizáciou v 16. storočí, neprešla teda slovenským hláskovým vývinom, ktorý by zmenil spoluhlásku *g* na *h* (Majtán, 2014, s. 28). Pomocou tejto prípony sa utvorila početná skupina slovenských priezvisk a zachovala sa aj v komlóšských priezviskách *Baliga* a *Maliga*.

Nie vždy sa dá jednoznačne určiť, či prímeno vzniklo priamo z odvodeného slova alebo sa utvorilo daným sufixom, keďže pôvodnú, tzv. onymickú

motiváciu prítomnú pri vzniku pôvodného prímena nemusíme už dnes poznať. Napríklad priezvisko *Skrabák* mohlo vzniknúť ako prezývka priamo zo slova *škrabák* s významom „nástroj na škrabanie, oškrabovanie, strúhadlo“ alebo ako priezvisko podľa zamestnania z homonymného hovorového pejoratívneho slova s významom „pisár, úradník“ či „slabý spisovateľ alebo novinár“, ale rovnako sa mohlo utvoriť od slovesa *škrabať* pomocou prípony *-ák* ako prezývka niekoho, kto rád škriabe alebo sa niekam škriabe, či už v doslovnom, alebo v prenesenom význame.

Priezviská sa často tvorili z mien a prímen otcov rozličnými príponami. Zvyknú mať aj podoby posesívnych adjektív, ale tieto tvary nemali v pomenovaní osôb privlastňovaciu funkciu. Poukazovali na príbuzenský vzťah k otcovi, mužovi, matke alebo manželke (z mien a prímen matiek a manželiek sa priezviská tvorili zriedkavejšie). V Slovenskom Komlôši sa takto utvorilo len priezvisko *Ancsin* z domáckej podoby *Anča* ženského rodného (krstného) mena *Anna* a prípony *-in*. Okrem privlastňovacích prípon *-ov* (v nárečiach aj *-uv*, *-uf*), *-in* sa príbuzenský vzťah vyjadroval tzv. synovskými príponami¹, ktoré poukazujú na vzťah k otcovi (patronymický vzťah). Takýchto prípon sa pri tvorení pôvodných prímen uplatnilo viacero. V Slovenskom Komlôši k najčastejším patria prípony *-ík/-ik* (*Antolík, Ihnátyik, Krajcsirik, Krecsmárik, Kusnyarik, Huszárík, Bányik*), resp. *-čik/-čik* (*Jávorcšik, Slancsik*), ktorými sa tvorili priezviská hlavne na východnom Slovensku, *-ok* (*Nyemcsok, Hroncsok, Korcsok*), *-čok* (*Urbancsok, Szincsok*), ktoré sú typické pre južné stredné Slovensko, ale ojedinele aj prípona *-ek* (*Polacsek*), ktorá sa využívala na západnom a severnom strednom Slovensku (porov. napr. Majtán, 2014, s. 24 – 25). Zvýšená frekvencia priezvisk s príponami *-ík/-ik*, *-ok*, *-čok* naznačuje, že slovenskí osadníci prichádzali do Slovenského Komlôša najmä z územia dnešného južného stredného a východného Slovenska. Túto hypotézu podporuje aj väčší výskyt prípony *-ko* (*Andrejkó, Benyeczkó, Kmetykó, Srankó, Zatykó*), ktorá je typická pre stredné a východné Slovensko (Majtán, 2014, s. 45).

¹ I. Kotulič ich nazval „juniorské sufixy“. Väčšina týchto sekundárnych antroponymizovaných prípon sa lexikalizovala, splynula s odvodzovacím základom osobného mena a prestala plniť „juniorskú“ funkciu (Kotulič, 1973, s. 45 – 48).

Na vzťah k otcovi alebo k rodine ako celku môže poukazovať aj prípona *-ák*, najmä ak ide o priezvisko z krstného mena, napr. *Jancsurák, Janostyák*. Inú funkciu zvyčajne mala v priezviskách prezývkového charakteru podľa vlastnosti pomenovaného, ako sú napr. *Hornýák, Novák, Sivák, Zelenák*. Napríklad prímenom *Novák* pomenovali niekoho, kto bol v osade nový, nového obyvateľa, suseda. Toto priezvisko patrí k frekventovaným nielen na Slovensku, ale je to najčastejšie priezvisko napríklad aj v Česku, kde však takto mohli pomenovať aj obuvníka, ktorý šil len novú obuv (Moldanová, 1983, s. 156). Prípona *-ák/-iak* patrí k najproduktívnejším príponám, ktorými sa tvorili slovenské priezviská podľa vlastností (Majtán, 2014, s. 43). Môže sa tiež nachádzať v priezviskách podľa pôvodu, pretože sa ňou tvorili etnické mená alebo krajové obyvateľské mená, z ktorých vznikli prímená a priezviská, napr. *Polyák, Rusznák, Szpisják*. Príponu *-ák* môžu mať aj niektoré priezviská podľa zamestnania, ktoré zväčša vznikli priamo z týchto odvodených slov nulovým antropoformantom, napr. *Hudák*.

Niektoré priezviská sa utvorili príponami s príbuzenskou funkciou, ktoré však nepoukazujú na vzťah k jednému členovi rodiny, ale k rodine ako celku. Z týchto prípon sa v komlôšskych priezviskách najviac uplatnila prípona *-ovič* (*Dorotovics, Gyurkovics, Jankovics, Markovics, Simonovics*), ojedinele prípona *-ovic* (*Krajcovicz*). Prípona *-ovic* je starobylá, v priezviskách sa zachovala najmä na južnom strednom Slovensku, resp. na stredoslovensko-západoslovenskom pomedzí. Väčšinou sa preformovala na príponu *-ovič*, ktorá sa hlavne na južné západné Slovensko dostala aj prostredníctvom chorvátskej kolonizácie v 16. storočí (Majtán, 2014, s. 22).

Najfrekventovanejšie priezviská podľa pôvodu v Slovenskom Komlôši majú tvar prídavných mien, ktoré sa tvorili z názvov osád a miest, prípadne majerov, lazov, samôt alebo z terénnych názvov² slovenskými príponami *-ský* (*Adamovszki, Hankovszki*), *-(c)ký* (*Boldoczki, Chlebnyiczki, Lehoczki*) alebo maďarskou príponou *-i* (*Budai, Csabai, Füredi*), ktorá má v priezviskách adaptovaných do slovenčiny aj podobu *-y* alebo *-j* (Majtán, 2014, s. 39). V slovenčine je pre tvorbu prídavných mien z názvu krajiny, obce a iných zemepisných názvov základná prípona *-ský*, jej najčastejší variant je *-ký*, resp. *-(c)ký*. Priezviská vznikali aj priamo z názvu obce bez pridania

² Názvy napr. lesov, lúk, polí, vodných tokov a pod.

prípony, ale takýto spôsob bol zriedkavý, zväčša sa priezviská podľa pôvodu utvorili nulovým sufixom priamo z obyvateľských mien, napr. *Gyivicsan* (obyvateľ obce *Devičie*), *Lestyan* (*Lešť*), *Turján* (*Turie*), a z krajových mien, napr. *Lipták* (Liptov), *Szpisák*, *Szpisjak* (Spiš), *Turcsán* (Turiec) či *Argyelán* (z rumunského názvu Sedmohradska *Ardeľ*) (porov. Valentová, 2018).

Pestrou paletou prípon sa tvorili hlavne priezviská podľa psychických a fyzických vlastností pôvodného nositeľa. Keďže často išlo o prezývky, ktoré vznikli buď priamo z určitých vlastností pomenovaného, alebo mali metaforický, obrazný charakter, a ako sme už spomenuli, ich onymickú motiváciu môžeme dnes už len predpokladať, nie pri všetkých sa dá jednoznačne určiť, či vznikli priamo z odvodeného slova, alebo sa týmto sufixom ako príméná tvorili. Okrem niektorých už spomenutých prípon sa tento typ komlóšskych priezvisk tvoril napr. príponami *-uš* (čierny > *Csernus*), *-an* (*cichý* = tichý > *Czichan*), *-áň* (teplý > *Teplány*), *-oň* (sirý > *Szirony*), *-ka* (šemetný > *Semetka*, hovoriť > *Hovorka*).

Jazyková stránka komlóšskych priezvisk ukazuje špecifickú antroponymickú slovo tvorbu, pretože určité prípony pri vzniku osobných mien mali úplne iné funkcie ako pri formovaní apelatívnej slovnej zásoby. V priezviskách sa uchováva lexika, ktorá odráža stav nášho jazyka v minulosti, medzijazykové kontakty a poukazuje na širší spoločenský, kultúrny, historický i sociálny rozmer priezvisk. Výsledky výskumov a analýzy nielen jazykovej, ale aj motivačnej a sémantickej stránky priezvisk slovenských komlóšskych rodín poodhalia vznik a vývin priezvisk v bilingválnom prostredí a prispejú k ďalšiemu antroponymickému a všeobecne lingvistickému poznaniu.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Príspevek ku štúdiu slovenských osobných a pomeštných mien v Maďarsku. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.

BLANÁR, Vincent: Jazyková výstavba slovenských osobných mien. In: 4. slovenská onomastická konferencia (Bratislava 9. – 10. 11. 1971). Red. M. Majtán. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1973, s. 8 – 28.

HAJDÚ, Mihály: Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest: Tinta Könyviadó 2010. 552 s. ISBN 1589-4371, ISBN 978 963 9902 30 5.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008. ISBN 80-224-0378-4. (HSSJ)

HVOZDIK, Ján: Zovrubný slovník. Részletes szótár. 1. Praha – Prešov: Nákladom Československej grafickej unie, úč. spol., 1937. 1 638 s.

KOTULIČ, Izidor: K jednému typu tvorenia živých mien. In: 4. slovenská onomastická konferencia. Bratislava 9. – 10. 11. 1971. Zborník referátov. Zost. M. Majtán. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1973, s. 43 – 54.

KRÁLIK, Ľubor: Stručný etymologický slovník slovenčiny. Bratislava: Veda 2015. 704 s. ISBN 978-80-224-1493-7.

LADÓ, János: Magyar utónévkönyv. Budapest: Akadémiai Kiadó 1972. 256 s.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s. ISBN 978-80-224-1357-2.

MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení. Praha: Mladá fronta 1983. 296 s.

OLOŠTIAK, Martin: O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. In: Slovenská reč, 2001, roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.

Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006. ISBN 80-224-0183-8, ISBN 80-224-0900-6. (SSN)

TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta: Sonda do problematiky používania priezvisk Slovienek v Maďarsku v súčasnosti. In: Prechýľovanie: áno – nie? Jazykovedné štúdie. 33. Eds. L. Molnár Satinská – I. Valentová. Bratislava: Veda 2016, s. 149 – 158. ISBN 978-80-224-1550-7. Dostupné z http://www.juls.savba.sk/pub_js_33.html.

VALENTOVÁ, Iveta: Vznik, motivácia a význam komplóškových priezvisk. In: Kultúra slova, 2018, č. 1, s. 3 – 16.

Webová jazyková poradňa funguje päť rokov

SIBYLA MISLOVIČOVÁ – JANA DONOVALOVÁ*

1. Dôvod vzniku webovej jazykovej poradne

Nový spôsob komunikácie prostredníctvom e-mailu mal za následok zvýšený nárast písomných otázok prichádzajúcich do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV (treba dodať, že pracovníčky poradne vybavujú aj listy poslané klasickou poštou a počas pracovných dní majú službu v telefonicknej jazykovej poradni). Konkrétne v roku 2003 sa v jazykovej poradni odpovedalo na 450 listov, v roku 2012 to už bolo vyše 2 500 odpovedí (pozri graf č. 1). Projekt webovej jazykovej poradne, ktorý je spoločným dielom Jazykovedného ústavu a portálu Sme.sk a ktorý vznikol v druhom polroku 2012, bol príslubom, že nárast písomných otázok sa zníži, čo by prispelo jednak ku skvalitneniu služieb jazykového poradenstva,

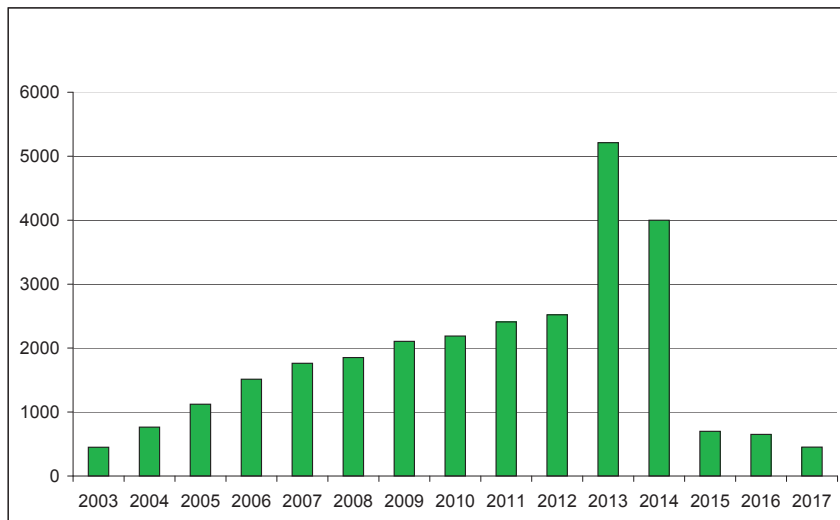
* Spoluautorka Jana Donovalová, marketingová a projektová manažérka Sme.sk, vypracovala správu o fungovaní webovej jazykovej poradne za rok 2017, z ktorej sme čerpali údaje o návštevnosti stránky a grafy č. 3 až 6.

jednak by navrátilo pracovníčkam poradne priestor aj na iné nevyhnutné úlohy. Od začiatku februára 2013 teda začala slúžiť moderná webová jazyková poradňa, ktorá bola nielen databázou vypracovaných odpovedí, ale ponúkala aj možnosť priamo položiť otázku (o spustení webovej jazykovej poradne porov. príspevok Moderná jazyková poradňa v 3. čísle Kultúry slova v r. 2013 na s. 129 – 132).

2. Zmeny nevyhnutné po roku fungovania

Očakávanie, že sa počet písomných otázok zníži, pretože používatelia jazyka si odpoveď nájdu v databáze sami, sa nesplnilo (porov. graf č. 1). Práve naopak – koncom roka 2013 vzrástol počet písomných otázok na vyše 5 200 (teda oproti roku 2003 asi desaťnásobne), čo už bolo len ťažko zvládnutelné. Keď po prvom polroku 2014 presiahol počet listov číslo 3 000, bolo nevyhnutné pristúpiť k radikálnemu riešeniu a zrušiť možnosť klávať písomné otázky prostredníctvom onlinového formulára webovej jazykovej poradne. Písomné odpovede sa odvtedy vypracúvajú na základe telefonickej dohody, čím sa ich počet postupne znížil na prijateľnú mieru.

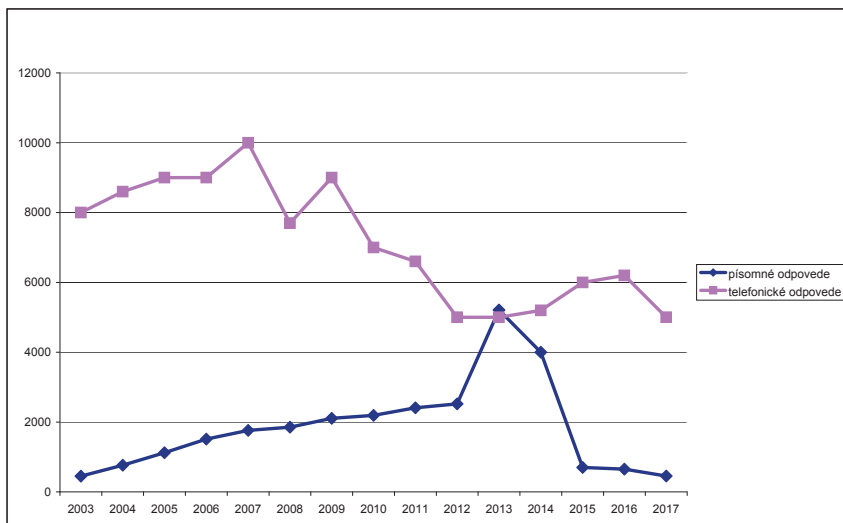
Graf č. 1 – Počet písomných odpovedí v rokoch 2003 – 2017

Na grafe č. 1 je znázornený počet vypracovaných písomných odpovedí v rokoch 2003 – 2017.

Na grafe č. 2 môžeme pozorovať zmenu rozsahu služieb od roku 2003, a to nielen v rámci listovej, ale aj telefonickej jazykovej poradne. Zníženie počtu telefonátov v rokoch 2014 – 2017 spôsobilo skrátenie tejto služby zo štyroch na tri hodiny (pre vysoký počet písomných otázok). V roku 2018 sa služby telefonickej jazykovej poradne opäť predĺžili na štyri hodiny (dve hodiny dopoludnia a dve popoludní).

Graf č. 2 – Počet písomných a telefonických odpovedí v rokoch 2003 – 2017

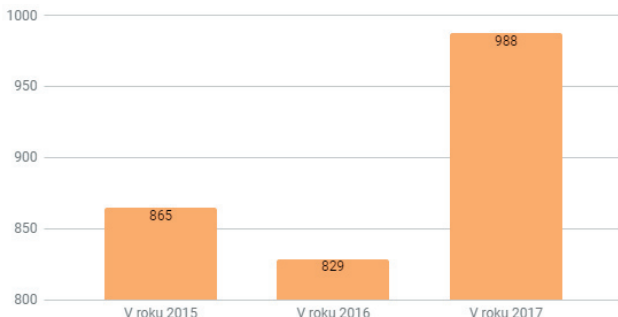

3. Súčasná webová jazyková poradňa – databáza odpovedí

Tvorcovia projektu s istými obavami sledovali návštevnosť poradne po zrušení možnosti klásť otázky prostredníctvom onlinového formulára. Ukázalo sa však, že poradňa slúži a záujem o ňu rastie.

Na grafe č. 3 sa dokumentuje priemerný denný počet vyhľadávaní vo webovej poradni v rokoch 2015 – 2017. Z hodnôt uvedených v grafe vyplýva, že používatelia po doplnení databázy boli v roku 2017 oveľa aktívnejší ako rok predtým.

Graf č. 3 – Priemerný počet vyhľadávaní denne

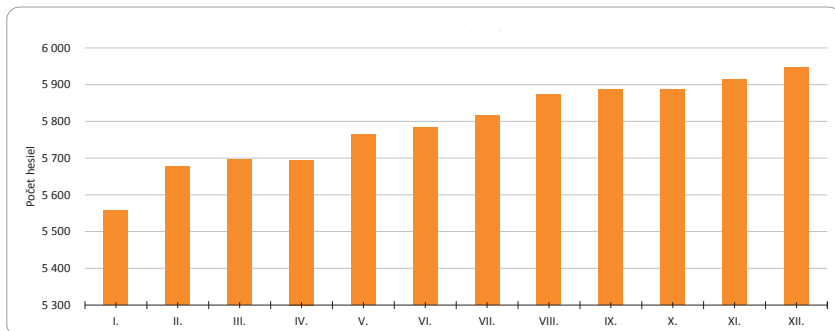

4. Rozširovanie databázy

Starostlivosť o databázu zahŕňa nielen dopĺňanie, čiže zverejňovanie odpovedí, ktoré môžu byť pre používateľov jazyka zaujímavé. Nevyhnutná je aktualizácia niektorých starších odpovedí, oprava chýb, ktoré väčšinou vznikli prenosom do systému, odstraňovanie duplicitných odpovedí, ako aj riešenie rozličných technických problémov.

Možno teda konštatovať, že počet príspevkov v databáze kontinuálne rastie, našou prioritou je ich systematicky dopĺňať. Čím je ich počet vyšší, tým vyšší je potenciál rastu návštevnosti.

Graf č. 4 – Počet hesiel v databáze (2017)

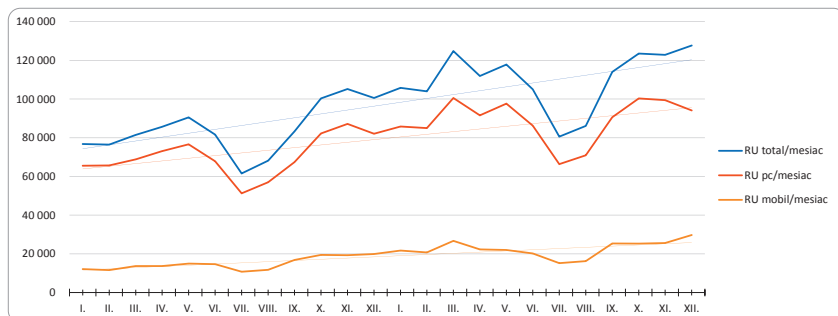

Na grafe č. 4 vidno, ako v priebehu roku 2017 rástol počet odpovedí v databáze (pri „štarte“ poradne v roku 2013 v nej bolo 1 000 odpovedí).

5. Návštevnosť stránky webovej jazykovej poradne

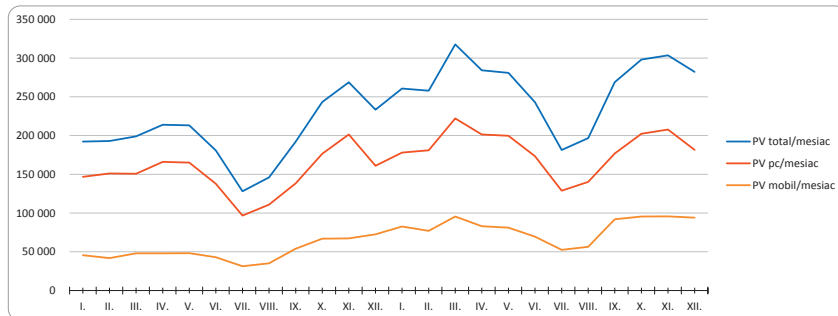
Prehľad návštevnosti stránky v rokoch 2016 – 2017 dokumentujeme nasledujúcimi dvoma grafmi, ktoré štatisticky potvrdzujú, že stránka je pre používateľov jazyka užitočná a že sa naučili v nej aktívne vyhľadávať odpovede na svoje otázky. Ako z údajov na obidvoch grafoch vyplýva, výrazný pokles návštevnosti stránky je počas letných prázdnin, z čoho možno predpokladať, že webová jazyková poradňa slúži najmä žiakom a študentom.

Graf č. 5 – Vývoj mesačnej návštevnosti (RU) v rokoch 2016 – 2017

Skratka RU (z angl. spojenia real users) znamená, že ide o reálnych používateľov, t. j. ľudí, ktorí navštívia za určité obdobie webovú jazykovú poradňu, a to buď prostredníctvom počítača (RU pc), alebo mobilného telefónu (RU mobil). Hodnota RU total udáva počet všetkých používateľov.

Graf č. 6 – Vývoj mesačnej návštevnosti (PV) v rokoch 2016 – 2017

Skratka PV (z angl. spojenia page views) vyjadruje počet zobrazení. Je to údaj, ktorým sa označuje počet stránok s odpoveďami vygenerovanými návštevníkmi stránky.

6. Najnavštevovanejšie stránky

Zaujímavé je sledovať, ktoré otázky a odpovede vo webovej poradni sú najčastejším objektom záujmu používateľov jazyka. Samozrejme, druh otázok vo veľkej miere závisí od sezóny, napríklad v decembri patria k najvyhľadávanejším heslám Vianoce, Nový rok, vianočné sviatky a pod. Uvádzame „rebríček“ dvadsiatich najnavštevovanejších odpovedí. Možno konštatovať, že v roku 2017 bol najväčší záujem používateľov jazyka o rady týkajúce sa pravopisu a tvaroslovia.

Počet zobrazení – téma

1. 38 477 – používanie prídavného mena *slovenský* so spojeniami *štátna príslušnosť* a *štátne občianstvo*

2. 35 539 – pravopis zámena *sám* – *sami/samy*

3. 34 850 – čiarka pred spojkami *či*, *alebo* a *ani*

4. 20 479 – pravopis čísloviek – ako sa píše slovom *suma*, napr. *1 745 126, 56 eura*

5. 20 166 – pravopis slov *zmena* a *smena*¹

6. 18 160 – tvar slova *hotel* v lokáli jednotného čísla

7. 17 748 – určovanie gramatickej kategórie čísla pri pomnožných podstatných menách

8. 17 606 – test z gramatiky a pravopisu

9. 16 954 – používanie zámen *mojim*, *svojim*, *tvojim*, *našim*, *vašim* s dĺžňom a bez dĺžňa

10. 16 632 – čiarka pred spojkou *ako*

11. 16 111 – rozdeľovanie slov

¹ Prekvapujúca frekvencia, keďže pravopis tohto slova sa z podoby *smena* na podobu *zmena* kodifikoval v Pravidlách slovenského pravopisu v r. 1991. Pre niektorých používateľov jazyka je zrejme máťúce to, že v staršom 6-zväzkovom Slovníku slovenského jazyka, ktorý vychádzal v r. 1959 – 1968 a ktorý je v elektronickej podobe prístupný na webovej stránke ústavu, sa zachytáva dnes už neplatná podoba s písmenom *s* na začiatku slova. Na tej istej stránke slovníky.juls.savba.sk sú však sprístupnené aj súčasné výkladové slovníky a príručky (Pravidlá slovenského pravopisu, posledné vydanie z r. 2013, Krátky slovník slovenského jazyka, posledné vydanie z r. 2003), v ktorých sa už uvádza iba podoba *zmena*.

12. 15 127 – pravopis spojenia *nie je, nie sú*
13. 14 640 – tvary nominatívu a akuzatívu množného čísla slova *pes* – *psi/psy*
14. 13 282 – pravopis spojenia *Nový rok/nový rok*
15. 13 211 – skloňovanie mena *Andrea*
16. 12 455 – test z lexiky – spisovné a nespisovné slová
17. 12 206 – pravopis slova *rád* – *rady/radi*
18. 12 181 – súhrnné pomenovania príslušníkov jednej rodiny
19. 12 079 – veľké začiatočné písmená v tvaroch zámen *Ty, Tvoj, Vy, Váš*
20. 11 989 – pravopis zámena *on* – *ony/oni*

7. Záver

Po piatich rokoch fungovania webovej jazykovej poradne môžeme s potešením konštatovať, že zámer poskytnúť používateľom jazyka ďalší zdroj na získanie odpovedí súvisiacich s používaním slovenčiny sa naplnil. Vo zveľaďovaní tohto projektu preto spolu s partnermi z portálu Sme.sk hodláme pokračovať. Plánujeme doplniť napríklad nové testy na overenie si svojich vedomostí zo slovenčiny, ktoré sú u používateľov obľúbené, pokúsime sa zdokonaľiť vyhľadávanie v databáze, ale predovšetkým budeme do nej neustále dopĺňať nové i staršie odpovede na otázky týkajúce sa používania jazyka. A možno pripravíme i ďalšie novinky.

Termíny bedrá, driek a panva v slovenskej anatomickej nomenklatúre

FRANTIŠEK ŠIMON – JÁN DANKO

Abstract: Slovak anatomical terms *bedro* (hip), *driek* (lace) and *panva* (pelvis) are equivalents of several Greek and Latin terms in the international anatomical nomenclature, but their use does not have reasonable cause. It is rather the result of the historical process. *Bedro* is *coxa* and *ilium* in Latin, *driek* is *lumbus* in Latin and *psaos* in Greek, *panva* is *pelvis* in Latin.

Authors point out to the inconsistency of some Slovak equivalents of mentioned Greek and Latin terms.

Key words: anatomical nomenclature, Slovak terms *bedro*, *driek*, *panva*, Latin terms *coxa*, *ilium*, *lumbus*, *psaos*, *pelvis*.

Slovo *bedro*, ktoré sa zvyčajne vyskytuje v pluráli ako *bedrá*, má v bežnej reči význam „dolná bočná a zadná časť trupu, boky“ (Slovník súčasného slovenského jazyka A – G, 2006, s. 247, ďalej SSSJ), *driek* znamená „zúžená časť tela nad bokmi“, resp. „telo okrem hlavy a končatín“, so synonymom *trup* (SSSJ, 2006, s. 785), a napokon s tým súvisiace slovo *panva* má v anatómii význam „široké kosti v dolnej časti drieku, panvová dutina“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 1997, s. 442).

V anatomickej nomenklatúre dochádza k terminologizácii, t. j. k spresneniu významu slov bežného jazyka, ktoré sa použijú vo funkcii termínov. Podľa toho *bedro* je v humánnej anatómii súčasťou dolnej končatiny a je to oblasť medzi horným okrajom panvy a stehnovou kosťou vrátane bedrového kĺbu (Šimon a kol., 2015, s. 79), vo veterinárskej anatómii je to súčasťou panvovej končatiny. *Driek* patrí do chrbtovej oblasti a je to časť trupu medzi posledným hrudníkovým stavcom a krížovou kosťou (Šimon a kol., 2015, s. 172), teda jeho synonymom nie je *trup*, pretože tento termín označuje celé telo bez hlavy, krku, končatín a u zvierat aj chvosta. Napokon *panva* je časť trupu nadväzujúca na driekovú oblasť, v užšom zmysle slova jej kostná časť (Šimon a kol., 2015, s. 222), pri štvornohých cicavcoch je to časť tela medzi bruchom a chvostom.

Uvedené slovenské termíny majú v latinskej anatomickej nomenklatúre viaceré latinské alebo grécke ekvivalenty. Ich použitie nemusí mať racionálny dôvod, ide skôr o výsledok historického procesu v medzinárodnej anatomickej nomenklatúre. *Bedro* je latinsky *coxa*, v podobe nezhodného prívlastku v genitíve sa vyskytuje napr. v termíne *articulatio coxae*, bedrový kĺb (Holomáňová – Brucknerová, 2002, s. 72, ďalej HB), vo veterinárskej nomenklatúre je aj adjektívum odvodené od tohto substantíva, a to *coxalis*, napr. *lymphonodus coxalis*, bedrová miazgová uzlina (Danko – Šimon – Artimová, 2011, s. 149, ďalej DŠA). Druhým latinským ekvivalentom pre *bedro* je *ilium* a je súčasťou termínu *os ilium*, bedrová kosť (HB, 2002, s. 55). *Ilium* je pôvodne genitív plurálu slova *ilia*, slabiny, útroby, ktorý sa

v anatomickej nomenklatúre začal omylom považovať za adjektívum druhej latinskej deklinácie a tak sa aj v nomenklatúre skloňuje, t. j. napr. *corpus ossis ilii*, telo bedrovej kosti (HB, 2002, s. 55). Samotné slovo v nominatíve plurálu *ilia* sa vyskytuje len vo veterinárskej nomenklatúre vo význame vnútornosti (DŠA, 2011, s. 3). Adjektívum odvodené od tohto termínu znie *iliacus*, napr. *musculus iliacus*, bedrový sval (HB, 2002, s. 90). Najčastejšie je však tento ekvivalent súčasťou zloženého adjektíva, napr. *musculus ilio-costalis*, bedrovorebrový sval (HB, 2002, s. 80).

Driek je latinsky *lumbus* (DŠA, 2011, s. 6), v nomenklatúre humánnej anatómie sa toto substantívum používa len v pluráli, napr. *musculus quadratus lumborum*, štvoruhlý driekový sval (HB, 2002, s. 84). Driek, *lumbus*, sa ďalej môže vyskytnúť v podobe odvodeného adjektíva, napr. *vertebra lumbalis*, driekový stavec (HB, 2002, s. 48), alebo ako súčasť kompozita, napr. *trigonum lumbocostale*, driekovorebrový trojuholník (HB, 2002, s. 83). V anatomickej nomenklatúre existuje aj grécky termín na označenie drieku – *psaos*, čo je vlastne genitív singuláru gr. *psoa*, driek, v humánnej anatómii *m. psaos* je driekový sval (HB, 2002, s. 90). Z tohto tvaru, ktorý sa v nomenklatúre omylom považoval za nominatív, je potom odvodené adjektívum *psoaticus*, napr. *pars psaoica*, drieková časť (HB, 2002, s. 84).

Panva je latinsky *pelvis*, odvodené adjektívum je *pelvicus*, napr. *fascia pelvica*, panvová pokrývka, alebo *pelvinus*, napr. vo veterinárskej nomenklatúre *membrum pelvinum*, panvová končatina. Tieto termíny sa niekedy používajú ako synonymá, napr. vo veterinárskej anatomickej nomenklatúre *bursa subcutanea iliaca*, podkožný bedrový váčok, má synonymum *bursa subcutanea coxalis*, alebo môžu byť súčasťou jedného kompozita, napr. *arteria iliolumbalis*, bedrovodrieková tepna.

V súčasnej slovenskej humánnej, ako aj veterinárskej anatomickej nomenklatúre sa vyskytujú niektoré problematické termíny z tejto oblasti. Anatomický útvar *fascia iliopsoas* (v oficiálnej humánnej anatomickej nomenklatúre sa objavil až v novej nomenklatúre v roku 1989) sa skladá z dvoch častí, z *pars psaoica*, drieková časť, a *pars iliaca*, bedrová časť, ale celý útvar má názov *fascia iliopsoas*, ktorý sa zjednodušene prekladá len ako bedrová pokrývka (HB, 2002, s. 84). *Musculus iliopsoas* je však už bedrovodriekový sval (HB, 2002, s. 90). V poslednej slovenskej veterinárskej nomenklatúre má však tento termín ekvivalent veľký bedrovec a jeho

časti sú: *m. iliacus* – bedrovec a *m. psoas major* – veľký vlastný bedrovec (DŠA, 2011, s. 56). Tieto termíny sa považujú za zaužívané a možno ich vysvetliť historicky ako výsledok negatívneho vplyvu na slovenské anatomické termíny vychádzajúci zo zdanlivej zhody medzi slovenčinou a češtinou. České ekvivalenty pre latinské termíny *lumbus* a *psoas* sú totiž bedro, bedrový (pričom *ilia*, *iliacus* a *coxa* sú v češtine kyčel a kyčelní). Slovenské ekvivalenty pochádzajú z nomenklatúry Petra Popeska, zakladateľa slovenskej veterinárskej anatomickej terminológie, ktorý bol ovplyvnený českou nomenklatúrou. Bol totiž asistentom významného českého anatóna Jana Koldu.¹ Podobný prípad je *m. iliocostalis lumborum*, ktorý vo veterinárskej anatomickej nomenklatúre má ekvivalent bedrovorebrový sval bedra (DŠA, 2011, s. 56). Termíny s adjektívom *lumbalis* však už majú dôsledne ekvivalent driekový, napr. *vertebrae lumbales*, driekové stavce (DŠA, 2011, s. 25). V záujme systémovosti by bolo treba všetky termíny so substantívom *psoas* a *lumbus*, resp. s adjektívami od nich odvodenými, zjednotiť na slovenský ekvivalent driek, driekový.

Za zmienku stojí ešte latinský termín *fossa paralumbalis* (gr. *para-* pri a lat. *lumbalis* driekový), teda doslova pridriekový, ktorý má však v slovenskej nomenklatúre historický ekvivalent hladová jama. Ide o trojuholníkovú vpadnutú stenu brucha štvornohých hospodárskych zvierat, ktorá vzniká nadmerným hladovaním. Slovenský ekvivalent podľa nášho názoru nespôsobuje ťažkosti, pretože tento termín má podobnú motiváciu aj v iných jazykoch, napr. v nemčine je Hungergrube (Budras – Buda, 2007, s. 18).

Problém vyvoláva aj skutočnosť, že v slovenčine máme jeden ekvivalent bedro, bedrový pre dva latinské termíny *coxa* a *ilium*. *Ilium*, resp. *os ilium*, bedrová kosť, je v anatómii časťou väčšieho celku, je to jedna z troch kostí, ktoré v dospelosti zrastené tvoria bedro, *coxa*, resp. jednu párovú kosť *os coxae*. Keďže *os ilium* je bedrová kosť, tak *os coxae* nemôže byť zase bedrová kosť a v slovenčine je to už panvová kosť (HB, 2002, s. 84). Dve panvové kosti potom spolu s krížovou kosťou a kostrčou tvoria väčší celok – panvu, *pelvis*. Aj slovenský ekvivalent pre latinský termín *lamina fibrocartilaginea intercoxalis* znie medzipanvová väzivovochrupková platňa (DŠA, 2011,

¹ Podobne bol P. Popesko ovplyvnený češtinou aj pri termíne *krvenie*, pozri Šimon – Danko – Ološtiak, 2016.

s. 43), a to aj napriek tomu, že v adjektíve je *coxa*, bedro. Je to totiž platňa medzi pravou a ľavou *os coxae*, panvovou kosťou.

Je zaujímavé, že v anatomickej nomenklatúre existuje okrem termínu *ilium* aj podobný termín *ileum*, časť tenkého čreva, ktorá leží pri bedrovej kosti a po slovensky sa volá bedrovník (HB, 2001, s. 32). Termín sa vysvetľuje ako kontaminácia latinského *ilium*, bedrová kosť, a gréckeho *eileos*, črevná slučka (Šimon a kol., 2015, s. 139). Okrem substantívnej podoby máme aj adjektívum *ilealis*, napr. v termíne *arteriae ileales*, bedrovníkové tepny (HB, 2000, s. 30), a kompozitum so složkou *ileo-*, napr. *vena ileocolica*, bedrovníkovohrubočrevná žila (HB, 2002, s. 48). *Vena iliaca* je teda bedrová žila a *venae ileales* sú bedrovníkové žily (HB, 2000, s. 47 a 45).

LITERATÚRA

BUDRAS, Klaus-Dieter – BUDA, Silke: Atlas der Anatomie des Rindes Supplement Klinisch-funktionelle Anatomie. Hannover: Schlüter 2007.

DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: Nomina anatomica veterinaria. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie. Košice: UVLF 2011.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: Srdcovocievna sústava. Anatomické názvy. Bratislava: Elán 2000.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: Anatomické názvy I. Bratislava: Elán 2001.

HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: Anatomické názvy II. Bratislava: Elán 2002.

Krátky slovník slovenského jazyka. 3., doplnené a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 1997. 943. s. ISBN 80-224-0464-0.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1 134 s. ISBN 978-80-224-0932-4.

ŠIMON, František – DANKO, Ján – ARTIMOVÁ, Jozefa – ZBOROVJAN, Martin: Anatomický slovník. Martin: Osveta 2015.

ŠIMON, František – DANKO, Ján – OLOŠTIAK, Martin: O termíne krvenie. In: Kultúra slova, 2017, roč. 51, č. 2, s. 72 – 77.

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

Súpis termínov z astronómie (pokračovanie)

Predchádzajúci súpis termínov z astronómie bol publikovaný v Kultúre slova (2017, roč. 51, č. 2, s. 78 – 89) od autorov V. Bahyla, Š. Gajdoša, M. Hajdukovej ml., J. Kozu, E. Pitticha, E. Plávalovej a S. Šišuláka. Súpisy sú výsledkom práce Terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied v zložení RNDr. Eduard Pittich, DrSc., (predseda), doc. RNDr. Vladimír Bahyl, CSc., RNDr. Štefan Gajdoš, PhD., RNDr. Mária Hajduková ml., PhD., Mgr. Lubomír Hambálek, PhD., Mgr. Július Koza, PhD., Mgr. Eva Plávalová, PhD., PaedDr. Matej Považaj, CSc. Tento súpis termínov autorsky pripravili Š. Gajdoš, L. Hambálek, E. Koči, E. Pittich a S. Šišulák. Niektoré heslá už boli publikované v predchádzajúcich súpisoch, v tomto súpise sa uvádzajú ich upravené verzie.

objekt hlbokého vesmíru

objekt nachádzajúci sa v hlbokom vesmíre (v angl. nespráv. *deep-sky object*)

Ogma

meno hviezdy HD 149026 v súhvezdí Herkules

ohybový disk pozri Airyho disk

Orbitar

42 Dra b, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Fafnir v súhvezdí Drak

pásmový čas

miestny stredný slnečný čas poludníka platiaci pre isté časové pásmo, ktorým poludník prechádza

Phobetor (vysl. *fobetor*)

PSR 1257+12 d, jedna z extrasolárnych planét v sústave pulzara Lich v súhvezdí Panna

planckon

hypotetický, elementárny, ďalej nedeliteľný priestoročas

Planckov náboj

elementárne množstvo elektrického náboja odvodené z Planckových jednotiek

Planckov žiarič pozri **absolútne čierne teleso**

Planckova éra

hypotetické obdobie od začiatku veľkého tresku do uplynutia Planckovho času

Planckova hmotnosť

elementárna hmotnosť odvodená z Planckových jednotiek

Planckova krivka

krivka graficky znázorňujúca Planckov zákon žiarenia

Planckova teplota

elementárna hodnota teploty odvodená z Planckových jednotiek

podmesačná oblasť = **sublunárna oblasť**

časť sveta v geocentrickej sústave, ktorá sa podľa Aristotela a jeho nasledovníkov nachádzala medzi sférou Mesiaca a stredom vesmíru

Poltergeist (vysl. *poltergajst*)

PSR 1257+12 c, jedna z extrasolárnych planét v sústave pulzara Lich v súhvezdí Panna

poseidonocentrická vzdialenosť

vzdialenosť telesa od stredu planéty Neptún

poseidonocentrický

vzťahujúci sa na stred planéty Neptún

poseidonografický

vzťahujúci sa na miesto vzhľadom na základný poludník planety Neptún

prachová búrka

prenos jemnozrnného piesku alebo prachu vetrom na povrchu Zeme a Marsu, všeobecne planéty s pevným povrchom

praktická astronómia

odvetvie astronómie zaoberajúce sa metódami astronomického pozorovania a astronomickými prístrojmi

precesia

zmena orientácie rotačnej osi telesa v čase pôsobením vonkajšej sily na teleso

prehistorická astronómia

oblasť astronómie zaoberajúca sa udalosťami z prehistorického obdobia, majúcimi vzťah k astronómii

prechod Merkúra cez disk Slnka

úkaz, pri ktorom Merkúr prechádza diskom Slnka z pohľadu zo Zeme

prechod Venuše cez disk Slnka

úkaz, pri ktorom Venuša prechádza diskom Slnka z pohľadu zo Zeme

protohviezdny vietor

hviezdny vietor protohviezdy

protoslnečný vietor

hviezdny vietor protosluka

prvotný atóm

hypotetická častica, z ktorej podľa kozmologickej teórie abbého Lemaître vznikol vesmír

Quijote (vysl. *kichot*)

μ Ara b, jedna z extrasolárnych planét v sústave hviezdy Cervantes v súhvezdí Oltár

Ran

meno hviezdy ε Eridani

redukovaná Planckova konštanta = Diracova konštanta

Planckova konštanta, v ktorej frekvenciu žiarenia nahradila uhlová frekvencia žiarenia

rímsky kalendár

reformovaný starý rímsky kalendár v 7. storočí pred n. l. Numom Pumpliom; mal 12 mesiacov, z ktorých jeden bol priestupný

Rocinante (vysl. *rosinante*)

μ Ara, jedna z extrasolárnych planét v sústave hviezdy Cervantes v súhvezdí Oltár

ročná paralaxa = heliocentrická paralaxa

paralaxa, ktorej pozorovacia základňa je polomer zemskej dráhy

s pozri sekunda

Saffar

υ And b, jedna z extrasolárnych planét v sústave hviezdy Titawin v súhvezdí Andromeda

Sagittarius A = Sgr A

silný rádiový zdroj v strede Galaxie pozostávajúci z troch zložiek: Sagittarius A East, Sagittarius A West a Sagittarius A*; značka Sgr A

Sagittarius A East

zložka rádiového zdroja Sagittarius A, pozostatok supernovy

Sagittarius A West

zložka rádiového zdroja Sagittarius A, špirálová štruktúra

Sagittarius A* = Sgr A*

zložka rádiového zdroja Sagittarius A, jasný kompaktný zdroj rádiového žiarenia v centre Galaxie, kandidát na supermasívnu čiernu dieru; značka Sgr A*

Samh

u And c, jedna z extrasolárnych planét v sústave hviezdy Titawin v súhvezdí Andromeda

Sancho (vysl. *sančo*)

μ Ara, jedna z extrasolárnych planét v sústave hviezdy Cervantes v súhvezdí Oltár

SAO pozri **Smithsonovo astrofyzikálne observatórium**

SČ pozri **svetový čas**

sekunda = atómová sekunda

základná jednotka času v sústave SI definovaná kmitmi atómov cézia; značka s

selenografia

oblasť selenológie študujúca povrch Mesiaca

selenológia

vedecká disciplína študujúca Mesiac

semigeosynchronná dráha

dráha okolo Zeme s dobou obehu rovnajúcou sa polovici hviezdneho dňa

Sgr A pozri **Sagittarius A**

Sgr A* pozri **Sagittarius A***

Schwabeho cyklus pozri **cyklus slnečných škvŕn**

Schwabeho-Wolfov cyklus pozri **cyklus slnečných škvŕn**

skladanie obrazu

zníženie vplyvu seeingu pomocou zarovnania jednotlivých snímok na jeden spoločný bod a rovnakú rotáciu a následného spriemerovania (v angl. *image stacking*)

skutočná poloha telesa

poloha telesa v priestore, v ktorej sa teleso nachádza

slnečný cyklus = juliánsky cyklus

cyklus s periódou 28 rokov v juliánskom kalendári, po ktorom opäť pripadne daný deň týždňa na 1. január

slnečný kalendár pozri **solárny kalendár**

slnečný kruh

doba, za ktorú pripadne dané nedeľné písmeno opäť na 1. január

SLSN pozri **hypernova**

Smertrios

HD 149026 b, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Ogma v súhvezdí Herkules

Smithsonian Astrophysical Observatory pozri **Smithsonovo astrofyzikálne observatórium**

Smithsonian institute pozri **Smithsonov inštitút**

Smithsonov inštitút = Smithsonian institute

najväčší komplex múzeí, vzdelávacích a vedeckých ústavov vo svete za-

ložený v roku 1846 v USA; meno má po Angličanovi Jamesovi Smithsonovi (1765 – 1829)

Smithsonovo astrofyzikálne observatórium = Smithsonian Astrophysical Observatory = SAO

astronomické vedecké pracovisko Smithsonovho inštitútu v Cambridge, Massachusetts, USA; skratka SAO (z angl. *Smithsonian Astrophysical Observatory*)

snímkovanie

metóda získavania uhlovo rozlíšeného obrazu objektu pomocou zachyteného elektromagnetického žiarenia (v angl. *imaging*)

SN I pozri **supernova typu I**

SN II pozri **supernova typu II**

SN Ia pozri **supernova typu Ia**

SN Ib pozri **supernova typu Ib**

SN Ic pozri **supernova typu Ic**

SN II-L pozri **supernova typu II-L**

SN II-P pozri **supernova typu II-P**

solárny kalendár = slnečný kalendár

kalendár založený na zdanlivej dráhe Slnka

sóthidská perióda = veľký rok

perióda, za ktorú sa dátum v egyptskom kalendári vráti do rovnakého dňa z hľadiska ročných období

Spe

14 And b, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Veritate v súhvezdí Andromeda

starý rímsky kalendár

tradičný mesačný kalendár s 10 mesiacmi, používaný pred rímskym kalendárom

supernova typu I = SN I

supernova, v ktorej spektre sa nevyskytujú absorpčné čiary vodíka; značka SN I

supernova typu II = SN II

supernova, v ktorej spektre sa vyskytujú absorpčné čiary vodíka; značka SN II

supernova typu Ia = SN Ia

supernova typu I, v ktorej spektre sa vyskytujú absorpčné čiary kremíka; vznikla explóziou bieleho trpaslíka v dvojhviezdnej sústave, značka SN Ia

supernova typu Ib = SN Ib

supernova typu I, v ktorej spektre sa vyskytujú absorpčné čiary hélia; vznikla gravitačným kolapsom jadra hviezdy, značka SN Ib

supernova typu Ic = SN Ic

supernova typu I, v ktorej spektre sa nevyskytujú absorpčné čiary kremíka ani hélia; vznikla gravitačným kolapsom jadra hviezdy, značka SN Ic

supernova typu II-L = SN II-L

supernova typu II, ktorej svetelná krivka vykazuje takmer lineárny pokles jasnosti; značka SN II-L

supernova typu II-P = SN II-P

supernova typu II, ktorej svetelná krivka počas niekoľkých dní vykazuje znížený pokles jasnosti (tzv. plató); značka SN II-P

svetový čas = greenwichský stredný čas = UT = SČ

stredný slnečný čas v časovom pásme okolo nultého poludníka; skr. SČ a UT (z angl. *universal time*)

synchrotrónne žiarenie

netepelné spojité magnetobrzdné žiarenie emitované relativistickými elektrónmi

škvyrnková interferometria

zníženie vplyvu seeingu pomocou veľkého množstva snímok s krátkou expozíciou a výberom tých najlepších na spriemerovanie (v angl. *lucky imaging*)

T pozri **tesla**

Tadmor

γ Cep Ab, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Errai v súhvezdí Cefeus

Taphao Kaew (vysl. *tafao kaev*)

47 UMa c, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Chalawan v súhvezdí Veľký voz

Taphao Thong (vysl. *tafao tong*)

47 UMa b, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Chalawan v súhvezdí Veľký voz

tesla = T

odvodená jednotka magnetickej indukcie v sústave jednotiek SI; značka T, $T = \text{kg s}^{-2}\text{A}^{-1}$

Thestias (vysl. *testias*)

β Gem b, extrasolárna planéta obiehajúca hviezdu Pollux (β Gem) v súhvezdí Blíženci

Titawin

meno hviezdy v Andromedae

Tombaughova oblasť (vysl. *tombauova*)

oblasť na povrchu trpasličej planéty Pluto pripomínajúca svojim tvarom srdce

Tonatiuh

meno hviezdy HD 104985 v súhvezdí Žirafa

torkvetum

stredoveký astronomický prístroj na prepočet číselných údajov medzi tromi súradnicovými sústavami (horizontálnej, rovníkovej, ekliptikálnej)

Trappist-1

sústava extrasolárnych planét obiehajúcich červeného trpaslíka v súhvezdí Vodnár

tumbler

teleso rotujúce okolo viacerých rotačných osí; hlavná rotačná os telesa vykonáva precesný pohyb

uhlová frekvencia

fyzikálna veličina udávajúca zmenu fázy periodického javu za jednotku času

uranografický

vzťahujúci sa na miesto vzhľadom na základný poludník planéty Urán

uranológia

1. (zastar.) astronómia
2. vedecká disciplína študujúca planétu Urán

UT pozri svetový čas**veľký rok pozri sóthidská perióda****Veritate**

meno hviezdy 14 Andromedae

zdanlivá poloha telesa

poloha telesa na oblohe z pohľadu pozorovateľa

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Nie je haluška ako haluška ani strapačka ako strapačka

DAGMAR ŠIMUNOVÁ

Halušky – jedlo pripravované oddeľovaním kúskov redšieho cesta zo surových postrúhaných zemiakov a múky, najčastejšie premiešané s bryndzou a poliate opráženou slaninkou pozná azda každý Slováčok. Okrem názvu *halušky* má tento pokrm v nárečiach aj množstvo iných pomenovaní: *šmikanca*, *ščikance*, *trepunki*, *durkanki*, *hiškoše*, *frkacule*, *buchtíčky*, *kl'ocki*, *čuški*... A žena z Veľkej Mane (o. Vráble) v *Likavke očula haluški aj floncki*.

Nie sú však halušky ako halušky, za týmto názvom sa v našich nárečiach ukrývajú rôzne jedlá, o čom svedčia aj doklady v kartotéke Slovníka slovenských nárečí i v archíve nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Z tuhšieho zemiakového cesta v Čimhovej a Habovke na hornej Orave v okolí Trstenej, v Liptovskom Jáne i vo Važci, ale aj v Hontianskych Moravciach pri Krupine varili *šúľanie halušky*, jedlo všeobecne známe pod názvom šúľance.

Najmä v južných, úrodnejších oblastiach sa halušky nepripravovali zo zemiakového cesta, ale z redšieho múčneho cesta a väčšinou slúžili ako príloha k mäsovým jedlám: *Haluški sa robá z múki z vajcom pod massoví paprikáš, abi to bolo fajnovšé, krumplové bi uš také neboli* (Sila, o. Nitra); *Má rát kurací paprikáš z haluškami* (Bánovce nad Bebravou); *Doz ráz na guláš, na perkeľ z haluškami bejvalo* (baranie mäso) *veľmej dobroo* (Čelovce, o. Modrý Kameň).

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0126/18 Slovník slovenských nárečí. V príspevku sa uvádzajú názvy obcí a ich okresov v súlade s koncepciou Slovníka slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (porov. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

Ak halušky zostali, žiadna gazdiná ich nevyhodila, ale vyčarila z nich ďalšie chutné jedlá. Vylepšila ich napríklad praženicou a hneď bola chutná večera. Na Záhorí sa do takýchto halušiek namiesto vajíčka zvykol pridávať lekvár a mak a na stole sa objavil *zašubraní regiment* (Holič, o. Skalica) – jedlo, na ktoré sa tešili najmä deti. Lekvárovo-makovou zmesou neboli *zašubrané* iba halušky, ale najmä konzumenti tohto tradičného záhorskeho pokrmu.

V Lešti pri Modrom Kameni *zamiesilej testo na haluške a s teho testa robilej haluške*. Miesené cesto je predsa hustejšie a asi ťažko sa bude z lopárika oddeľovať do vriacej vody. *Haluška* – na veľké štvorce krájané cesto (Martin nad Žitavou, o. Zlaté Moravce) sa pripravuje ako cesto na rezance. Preto v niektorých častiach Novohradu, Hontu a Tekova haluškami pomenúvajú aj varené múčne jedlo z cesta pokrájaného na obdĺžniky alebo trojuholníky a naplnené slanou alebo sladkou plnkou – pirohy. A aby bolo jasné, že nejde o *metanie haluške* (Sklabiná, o. Modrý Kameň) či *brendzovej haluške* (Čelovce, o. Modrý kameň), pirohom sa v Hornom Tisovníku (o. Modrý Kameň) hovorilo *kotnej haluške*, vo Veľkých Stracinách (o. Lučenec) *kotné haluške*. V Hontianskych Moravciach (o. Krupina) dostali pomenovanie *zatváranie haluške* a v Horných Strhároch pri Modrom Kameni *zaprávanie haluške*, lebo plnka sa „zatvárala, zaprávala“ do cesta.

V okolí Pukanca (o. Levice) zas názov halušky prischol aj jedlu pripravenému z tuhšieho múčneho cesta pokrájaného na hrubšie pásiky – rezancom, ktoré sa robili na sladko posypané tvarohom, makom, orechami, opraženou krupicou i na slano premiešané s kapustou, praženicou či tvarohom s oškvarkami: *Ľeska bud'eme maď na obed haluške zo síreňin; Na obed budú grízovie haluške a večer si osíreňovíme; Síreňovie haluške zme si povrchu poľiaľi rospraženou slaňinou a cibuľou; Cez leto zme často varievali kapusňie haluške; Polož mi s ťih vajcovih haluškou do hrnčoka, vezňem si do kozbi; Lekvárovie haluške zme inag volaľi babrance*. Nuž a *d'eři sa ž'di zaraduvali makovin haluškán*, zavše si však na nich pochutili aj dospelí: *Ako ma posmed'elo za ťima orechovima haluškáma* (všetky doklady Pukanec). Hrubšie rezance z tmavej múky, *krajane haluški*, sa pripravovali v Dlhej Lúke (o. Bardejov), *haluški* z tenko vyvaľkaného cesta z bielej múky v Čake pri Vráb'och a na Orave v Zá-zrivej (o. Dolný Kubín) *sa len ňeskuor začaui varid rezanie hauški, pre-ťim boui len hádzanie*.

Pomenovaním haluška sa označuje aj múčnik z kysnutého cesta. V nárečí okolia Bytče sú to buchty pražené na masť, ktoré sa pripravovali hlavne počas fašiangov, inde nazývané *šišky* alebo *pampúchy*: *Na fašánki škvará Rovnánki haluški* (Veľké Rovné, o. Bytča). A u našich dolnozemsých Slovákov *keď príde sobota, halušková robota* (Békešská Čaba, maď. Békéscsaba, Maďarsko), lebo v tento deň sa zvyčajne robievali *veľké haluški* (Čív, maď. Piliscesév, Maďarsko) – buchty pripravované v pare.

Kedisik zme robili aj zasmaškové haluški (Pruské, o. Považská Bystrica), čo boli lyžicou vykrajované kúsky hustejšieho múčneho cesta uvarené vo vriacej vode a zmiešané s paprikovou zasmažkou. V Spišskom Štvrtku (o. Levoča) zas robili *pečene haluški*, hoci ich vôbec nepiekli, ale na výrobu kašovitého cesta použili nasucho upraženú, čiže *upečenu* múku, soľ a vodu. Z takéhoto cesta vytvarovali guľky, ktoré sa poliali maslom alebo oškvarkami, prípadne sa aj posypali tvarohom.

Halušky pripravované hádzaním kusov redšieho cesta do vody slúžili aj ako záverka do polievok: *Do pol'iouki s kuraťa sa robia grísovie haluške* (Veľký Krtíš, o. Modrý Kameň); *Grízikovie halúški sprav pot pol'ievku!* (Muránska Lehota, o. Revúca); *Do rascovej polieuki zavarín halúški* (Návojevce, o. Topoľčany); *Keť sa vivárali pečenkovie haluške, hñed' zme si z ñich kradli a jedli aj bez pol'iouki, lebo pečenkovie haluške sa jedávali len raz do roka, v zabíjačkovej pol'iouki* (Pukanec, o. Levice). Z liateho cesta sa na Myjave do polievky robili *lievané haluški*.

V kyslej polievke z vody z kyslej kapusty v liptovskej Likavke tiež nesmeli chýbať *haluški*, ale boli to široké rezance z tuhšieho múčneho cesta. A vo Veľkej Mani pri Vrábľoch *mesto slížov bívajú aj drobné haluški pot polievku, také štvorčeki. Čuški sa hádzané. Slíže sa krupicové*. A keď sa gazdinej v Porúbke (o. Humenné) nechcelo babrať s krájaním cesta na štvorčky či rezance, jednoducho ho do nej pomrvila a zavarila do polievky *leňivi haluški*.

Bola to poriadna haluška – odpovedala dcéra matke na otázku, ako sa jej páčil film, ktorý práve videla. Kým v slovenských nárečiach i spisovnom jazyku sa pomenovaním haluška označujú len rôzne typy pokrmov, v mládežníckom slangu označuje smiešnu vec, zábavu, ale aj hlúposť. V Slovníku slangu a hovorovej slovenčiny (P. Oravec, 2014) nájdeme aj ďalšie významy

tejto lexémy: halucináciu, ale aj niečo zaujímavé, prekvapujúce, jedinečné. Nuž, ktorý z týchto významov mala dcéra na mysli, matka asi ťažko určí.

Lexémou strapačka sa v niektorých častiach stredného Slovenska, najmä v Gemeri, pomenúva jedlo z redšieho zemiakového cesta: *Mámo ot fšera strapaški z brindzó* (Čierna Lehota, o. Rožňava). V rovnakom význame sa uvádza aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd., 2003), no starší šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka (hl. redaktor Š. Peciar) tento význam pri slove strapačka nezaznamenáva, je v ňom zachytené ako pomenovanie druhu jedlej huby. Významová štruktúra slova je však v slovenských nárečiach omnoho bohatšia. Spoločným motivantom pre jednotlivé významy je „strapatý vzhľad“.

Tebe tá strapačka zhorela?! rozčúľil sa gazda z Bobota (o. Bánovce nad Bebravou), keď mu žena dala na večeru jeho obľúbené jedlo – uvarenú kapustu s fazuľou.

Dôkazom toho, že nie je strapačka ako strapačka, je nasledujúci príbeh istého občana z Kaľamenovej pri Martine, ktorý je zaznamenaný v archíve nárečových textov Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV: „*Po fronte som bou v Braňslave. Cestou som veľmi vihladou a hñeď na štácii som vñišiou do reštarácie. Na jedálnom ľistku boli fšeliake jedlá. Mau so málo peňazí, nuš som viberau o dzatku podľa ceny. Zapáčila sa mi cena strapačiek. Misľím si: , Hubi som ešte toho roku ñejedou, dám si ich. Už som si robiu na ñe veľkú chuť, ke tu vidím, ako mi kelner ñesie na tañieri halúški z brinzou. Najprú som sa pítau, či sa ñepomíľiu, veť som ja kceu strapački, ako teda hubi, a ñie halúški. Tíh ja mám doma više práva. Kelner sa zasmiau a poučiu ma, že strapački, to sa naše halúški. Horko-ľaško som ih zeđou, lebo boli naozaj veľmi strapaté a málo pomasťené. Tuho sa držali za vlasi. Aj škrački z údeněj slañini mi na ñi chibáli. Moja stará bi mi také veru ñesmela predložiť na obet. A toľké peñiaze so miseu zaplatiť!*“

V severnej časti stredoslovenských a západoslovenských nárečí i v Cinobani v Novohrade pomenovanie strapačka neoznačuje cestovinové jedlo, ale druh jedlej konárikovito rozvetvanej huby (bot. *Clavaria*) i jedlo z nej: *Ti strapački už nihto ani nebere* (Bzinca pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *strapački* (Blažovce, o. Martin, Veľké Bielice, o. Topoľčany), *strapačka* (Cinobaňa, o. Lučenec). V týchto nárečiach je jej názov totožný s ofi-

ciálnym názvom, v iných však má iné pomenovania, napríklad: *kozia brada*, *kozacia brada*, *stračie lapki*, *pišťoki*, *štetki*, *vilče pazurki*, *kloka*, *papršleki* a mnohé iné.

Keď budež vižinať trávu, nože poviberaj strapačku, abi sa nám zajace neždul'i a nepodochli od nej – kládol na srdce otec svojej dievke v Pukanci (o. Levice). Určite tým nemal na mysli, aby vyberala z trávy halušky, ktoré by ich zajacom tiež uškodili, ale poukazoval na jedovatú lúčnu rastlinu iskerník jedovatý (*Ranunculus sceleratus*). V Stracinách pri Modrom Kameni *strapačkou* volajú iný druh iskerníka – bot. iskerník mnohokvetý (*Ranunculus polyanthemos*). Na gemerských lúkach rastie aj rastlinka s fialovými a akoby rozstrapkanými lístkami, bot. kukučka lúčna (*Lychnis flos*), preto v Gemerskom Milhosti neďaleko Revúcej dostala pomenovanie *lúšná strapaška*. Aj v Hontianskych Moravciach (o. Krupina) na mokrých lúkach rastie strapačka, ale tu tak nazývajú rastlinu, ktorá po dozretí pripomína rozstrapatené chĺpky páperia, bot. páperník (*Eriophorum*). V Laskomerskom (o. Banská Bystrica) sa názvom *strapačka* označuje pasienok, na ktorom rástli druhy tráv nevhodných pre dobytok.

V niektorých vinohradníckych oblastiach, *keď majú hrozne strapačku, mosá sa ošpricuvat* (Trakovice, o. Hlohovec). To vinič napadol roztoč hroznový a spôsobil jeho vážnu chorobu – kučeravosť. Takto napadnutý vinič vyzerá ako metla, preto toto ochorenie v časti západného Slovenska dostalo pomenovanie *strapačka* (Lovčice, o. Trnava, Tesáre, o. Topoľčany).

Strapačka mojej mi doňiesla fruštík – chválil sa vnučkou gazda ostatným koscom na lúke v Rovňanoch pri Lučenci. *Táto strapačka, to je moja vnučka* – týmto láskavo mysleným prívlastkom starý otec z Návojoviec (o. Topoľčany) vnučku predstavoval svojim kamarátom a ona sa mu hneď aj pochválila, ukazujúc mu bábiku s dlhými vlasmi: *Mama mi kúpila na jarmoke túto strapačku*. A v Iheršti pri Púchove by takáto malá strapačka iste od deda dostala z vianočného stromčeka *strapačku* – cukrík zabalený do rozstrapkaného papierika, čiže salónku.

Súčasťou ľudových krojov bývali aj rôzne pestrofarebné drobné sklené alebo plechové ozdoby. Čím bola dievka bohatšia, tým ich mala na sebe viac a v Smolenickej Novej Vsi neďaleko Trnavy určite neušla pozornosti

miestnych klebetníc, ktoré si hneď medzi sebou šepkali, že *tá sedláčka mala na hlave cingrlenec, šelijakích strapaček*.

A keď sa v Bošáci (o. Trenčín) tmolila po dvore sliepka so strapatým perím, hovorili jej *strapačka*.

Nuž, pre slovenské nárečia naozaj platí, že nie je haluška ako haluška ani strapačka ako strapačka a ľahko sa môže stať, že nositeľ jedného nárečia sa dostane v inom nárečovom prostredí do chúlостivej situácie, ako sa to stalo v Bratislave aj spomenutému obyvateľovi Kaľamenovej pri Martine.

ROZLIČNOSTI

Atraktívny bazén, atraktívny bazén

Medzi pomerne častý typ otázok adresovaných jazykovej poradni patria otázky vyplývajúce z toho, že jazykové povedomie či jazykový cit rodeného hovoriaceho sa pri istom výraze dostane do rozporu s jeho podobou, s ktorou sa stretáva vo verejnom priestore. V takejto situácii sa človek – nositeľ materinského jazyka cíti nekomfortne, zneistene, pretože nevie, či sa mýli on alebo či má spochybnit' kompetencie tých, ktorí sú autormi verejne prezentovaného jazyka, či už je to jednotlivec, alebo inštitúcia, firma a pod. Preto chce vedieť, „ako to je“ či „ako by to malo byť“, a keďže v jemu dostupných príručkách odpoveď na svoju dilemu nenájde, obracia sa na jazykovú poradňu. Môžeme takisto pozorovať, že pri samotnom vlastnom hľadaní riešenia siahajú používatelia zvyčajne iba po kodifikačných príručkách, o iné zdroje sa pri riešení svojich pochybností neopierajú. Preto je potrebné aj v jazykovopopularizačných článkoch vysvetľovať, že živé jazykové procesy či novšie výrazy kodifikačné príručky už zo svojej podstaty fixovania istého stavu v jazyku nemôžu obsahovať a že je potrebné overovacie zdroje rozširovať. Ako príklad na opísanú skutočnosť vyberáme do našej rubriky otázku pisateľa týkajúcu sa tvorenia adjektív sufixom *-ný* a sufixom *-ový*:

„V akvaparku v Turčianskych Tepliciach majú bazén s vodnými atrakciami, ktorý nazývajú *atraktívny bazén*. Mne by sa viac pozdával názov *atraktívny bazén*. V PSP a KSSJ 4 nie je ani jedno, ani druhé (našiel som tam iba *atraktívny*, čo však má iný význam). Ako by sa onen bazén mal správne volať?“

Pisateľovi listu môžeme odpovedať v nasledujúcom duchu: jeho jazykový cit i slovotvorná skúsenosť a zmysel pre tesný vzťah významu (sémantiky) a formy mu dobre napovedajú, že z adjektíva utvoreného sufixom *-ový* v spojení *atraktívny bazén* zreteľnejšie vyplýva význam, že ide

o bazén, kúpalisko s atrakciami, teda so zábavnými a športovými prvkami či vybavením. Zreteľnejšie preto, že v adjektíve *atrakciový* možno ľahko rozlíšiť základové substantívum *atrakcia*, čo pri podobe *atrakčný* už nie je také jednoznačné (dochádza tu totiž ku konsonantickej, spoluhláskovej alternácii *c/č* na morfematickom švíku: *a-trak-c:i-a* → *a-trak-č-n-y*; morfematické členenie substantíva *atrakcia* podľa Morfematického slovníka slovenčiny, 1999). No ani adjektívum *aktrakciový*, ani podoba *atrakčný* nepatria medzi veľmi frekventované slová v slovenčine. V našich korpusových zdrojoch zachytávame napr. k dnešnému dňu 23 výskytov adjektíva *atrakciový* (3 doklady na spojenie *atrakciový bazén*) a 254 výskytov adjektíva *atrakčný*, pričom približne polovicu z toho tvoria doklady týkajúce sa bazénu (*atrakčný termálny bazén*, *atrakčný bazén*, *atrakčná sprcha*) a druhú polovicu tvoria doklady na terminologické použitie výrazu v oblasti dopravy (*atrakčný obvod* – termín zo železničnej dopravy). Neskúmali sme motiváciu tohto dopravného termínu, teda od akého slova je tu odvodené adjektívum *atrakčný*, no domnievame sa, že súvisí pravdepodobne s výrazom *trakcia* (spôsob pohonu; železničná prevádzka zabezpečujúca prevážanie vlakov, vozňov).

Práve nízky výskyt adjektívnych foriem môže byť dôvodom váhania pri potrebe utvoriť dvojslovné spojenie na označenie bazénu s atrakciami. Opytujúci si v podstate nemá kde overiť slovotvorné možnosti, pretože – ako sám uvádza – naše kodifikačné príručky (Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu) nezachytávajú ani výraz *atrakčný*, ani výraz *atrakciový*, iba *atraktívny* s celkom iným významom. Ak však používateľ hľadá v nekodifikačných starších príručkách a iných slovníkoch, nájde pri výraze *atrakcia* iba odvodené adjektívum *atrakčný*. Tak je to napríklad vo výkladovom Slovníku slovenského jazyka (v 1. zv. z r. 1959) s uvedením spojenia *atrakčné hry* a v Slovníku cudzích slov (akademickom) z r. 2004, kde je adjektívum *atrakčný* iba prihniedzované bez dokladu. Veľký slovník cudzích slov (Bratislava – Prešov 2003) uvádza na s. 129 heslo *atrakčný* s dvoma významami: 1. zábavný, 2. príťažlivý.

Nepřítomnosť výrazu *atrakciový* v slovníkoch a, naopak, pomerne silná slovníková opora pre adjektívum *atrakčný* môžu u používateľov vzbudzovať pocit, že adjektívum *atrakčný* je v tomto význame jediné adekvátne, keďže

ho slovenčina pozná a v slovníkoch (cudzích slov) zachytáva. A náš pisateľ sa so svojím citom pre slovotvorbu práve preto môže cítiť zneistený.

Druhým dôvodom na spontánne (bez slovníkovej opory) tvorenie a uprednostňovanie adjektíva so sufixom *-ný* (*atrakčný*) môže byť slovotvorná analógia – adjektíva od substantív zakončených na *-cia* sa tvoria zvyčajne sufixom *-ný*: *frakcia – frakčný*, *funkcia – funkčný*, *reakcia – reakčný*, *redakcia – redakčný*, *injekcia – injekčný*, *operácia – operačný*, *dotácia – dotačný*, *edícia – edičný*, *exhibícia – exhibičný* a pod., teda aj *atrakcia – atrakčný*.

Tvorenie adjektív sufixom *-ový* je v tomto type novšie a menej rozšírené (porov. M. Ološtiak, Kvalitatívne a kvantitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine, 2015), ale v niektorých prípadoch sa odvodzovaním sufixom *-ový* jasnejšie a jednoznačnejšie signalizuje vzťah k príslušnému základnému substantívu. To je aj prípad adjektíva *atrakciový* alebo aj iných adjektív podobného typu: *akciový* (*akciová cena*, *ponuka*), *sekciový* (*sekciový dom*), *porciový* (*porciový mlynček – nastavený na zomletie jednej porcie kávy napríklad*), *kolekcia* (*kolekciové figúrky*). Treba však podotknúť, že i od týchto substantív sa adjektíva tvoria aj sufixom *-ný*, napr. *sekčný šéf*, *riaditeľ – šéf*, *riaditeľ istej sekcie v inštitúcii, úrade*.

Z opísaného vyplýva pre používateľa jednoduchý poznatok, že obe adjektíva – *atrakčný* i *atrakciový* sa v slovenčine prirodzene tvoria a na základe adekvátnej slovotvorby sa obe považujú za náležité, pričom jeden zo spôsobov tvorenia sa používaním môže ukázať ako frekventovanejší, životaschopnejší, teda taký, ktorý sa presadí ako jazykovo efektívnejší, ale rovnako si môžu dlhý alebo istý čas konkurovať oba spôsoby tvorenia. Používateľ však môže mať otázku, prečo oba typy, keď jeden z nich – ako to vyplýva aj z nášho opisu – sa hodnotí ako významovo jasnejší. Deje sa tak v závislosti od pomenovacích potrieb, ktorých súčasťou je aj potreba jemnejšie či užšie formálne vymedziť nejaký nový význam a táto potreba zas súvisí s objavením sa novej skutočnosti, ktorá sa v jazyku potrebuje stvárniť. Pomenúvanie vecí a javov, ktorých súčasťou bola sekundárne aj nejaká atrakcia, teda že niečo samo osebe ako celok sa ako atrakcia nevníma, iba má také prvky, sa zvyčajne uskutočňovalo iným syntaktickým spôsobom: *námestie s atrakciami*, *kemping s atrakciami*, *šou s atrakciami*, *sprievodný program s atrakciami pre deti*, *dovolenkové destinácie s atrak-*

ciami, stánky s atrakciami. Skutočnosť, že niečo obsahuje atrakcie alebo že súčasťou niečoho sú atrakcie, sa vyjadrovala takmer výlučne väzbou s inštrumentálom. Táto väzba je naďalej najzreteľnejšia. Ani v súčasnosti nenachádzame doklady, že by sa niektoré z týchto spojení používalo aj synonymne vo forme mena a zhodného prívlastku, v korpuse nenachádzame doklady ani na spojenia *atrakčné/atrakciové námestie, dovolenkové destinácie, stánky*, ani na spojenie *atrakčný/atrakciový sprievodný program*. V prípade bazéna, kúpaliska s atrakciami sa takáto potreba ekonomizovať označenie v podobe dvojslovného spojenia s použitím kvalitatívno-vzťahového adjektíva v pozícii zhodného prívlastku vytvorila. A tým sa vytvorila aj možnosť realizovať v slovenčine to, čo v nej dosiaľ jestvovalo iba vo forme možnosti,encie – utvárať adjektívne podoby od substantíva cudzieho pôvodu *atrakcia*. Pozorujeme teda „jazyk v procese“ a zároveň sa na tomto procese podieľame – svojou voľbou môžeme v ňom isté prvky upevňovať, iné zatláčať do úzadia. A ak teda cítime a aj máme poznatok, že jedna z dvoch možných podôb, tá novšia, menej rozšírená, nám väčšmi uľahčuje porozumenie, nemáme dôvod nepoužívať práve tú podobu, teda v našom prípade podobu adjektíva *atrakciový*, hoci ju dosiaľ nijaký slovník ani kodifikačná príručka nezachytávajú.

Ingrid Hrubaničová

Priezvisko Sagan

Priezvisko vynikajúceho športovca Petra Sagana doslova obletelo svet. nášho cyklistu pozná svetové športové spoločenstvo – a čo jeho priezvisko?

Z centrálnej evidencie obyvateľstva sa môžeme dozvedieť, že s priezviskom *Sagan (Sagán)* koncom 20. storočia (roku 1995) žilo na Slovensku 233 osôb mužského pohlavia starších ako 15 rokov, najviac v Žiline (38) a vo Svidníku (20). Iné priezviská utvorené zo slovného základu *sagan* sa na Slovensku v súčasnosti nevyskytujú. V súpise poddaných Uhorska podľa historických žúp a obcí z roku 1715 poznáme z územia sever-

nejšej časti bývalej Trenčianskej stolice, najmä v okolí Žiliny a Bytče z obcí Horný Hričov, Lietavská Závadka (dnes časť obce Lietava), Lúky, Paština Závada, Setechov (dnes časť obce Petrovice), Straňavy, Strečno, Teplička nad Váhom priezvisko *Sagan* (*Szagan*, *Szágán* – 10 mužov, *Szaganka* – 1 žena) a z východného Slovenska od Svidníka z obce Korejovce (*Szagan* – 1), ale z obce Teplička nad Váhom aj priezvisko *Saganec* (*Szaganecz* – 1) a z obce Dlhé Pole *Sagančín* (*Szagancsin* – 1). Maďarská grafika (*sz = s*) je v tomto prameni pochopiteľná. Na území Česka sa podľa údajov ministerstva vnútra priezviská *Sagan* (64), *Sagán* (1) a *Sagánek* (5) vyskytujú iba v obmedzenom množstve.

V poľštine je podľa K. Rymuta priezvisko *Sagan* doložené od roku 1405 (priezvisko *Saganek* od roku 1658). Vo svojom historicko-etymologickom slovníku poľských priezvisk (*Nazwiska Polaków*, T. 2, L – Ż, 2001, s. 389) vykladá, že vzniklo z apelatíva *sagan*, označujúceho veľký kuchynský hrniec, čajník, ide teda o priezvisko prezývkového typu. Priezviskom *Sagan* sa podľa internetových údajov pomenúva v Poľsku viac ako 4 314 osôb, priezviskom *Saganek* 182 osôb. V hesle sa uvádzajú aj ďalšie priezviská utvorené z tohto základu, napr. *Saganiak* (237), *Saganiuk* (3), *Saganowski* (496), ale aj *Saganik*, *Szagon*, *Szagon*, aj *Sahan*, *Szahun* a i. V osemzväzkovom slovníku poľštiny od J. Karłowicza, A. Kryńského a W. Niedźwieckiego (T. 6, S – Ś, 1915, s. 6) sa uvádza slovo *sagan* s významom „veľký kovový hrniec alebo kotol na nožičkách a s uchami určený na varenie“. Autori predpokladajú jeho turecký pôvod. Slovo *sagan* sa v súčasnej poľštine bežne používa aj vo viacerých prenesených významoch.

V slovenčine ani v češtine sme sa nateraz s apelatívom *sagan* nestretli. Môžeme teda predpokladať, že priezvisko *Sagan* vzniklo z prezývky, tá z apelatíva, ktoré sa v slovenskej slovnej zásobe nevyskytovalo a nevyskytuje, nemá pôvod v slovenčine, ale na naše územie sa dostalo od severných susedov. Vznik priezviska mohla motivovať veľkosť, tmavá farba alebo nejaká iná vlastnosť jeho nositeľa. Spájanie s maďarským slovom *szagan* (pach, zápach) nie je pravdepodobné, poľské východisko dáva reálnu možnosť jeho výkladu.

Vlastných mien s grafickou podobou *Sagan* je však vo svete veľa. Na internete sa možno dočítať, že francúzska spisovateľka Françoise Saganová (fr. Françoise Sagan, vl. menom Françoise Quoirez, 1935 – 2004) si vybrala

svoj pseudonym podľa postavy „prince de Sagan“ z románu *Hľadanie strateného času* od Marcela Prousta. Geografický názov *Sagan* bol nemeckým pomenovaním mesta Żagań (v češtine *Záhaň*) v juhozápadnej časti Poľska, ktoré v minulosti patrilo k územiu Pruska. Priezvisko *Sagan* má aj významný malajzijský politik Jacob Dungau Sagan. V Etiópii sa nachádza rieka a mesto Sagan, asteroid Sagan bol pomenovaný na počesť amerického astronóma Carla Sagana (1934 – 1996). A to sú iba niektoré príklady na využitie vlastného mena *Sagan* v rozličných častiach sveta a v rozličných jazykoch. S týmito vlastnými menami má však priezvisko nášho Petra Sagana iba rovnakú grafickú podobu.

Milan Majtán

SPRÁVY A POSUDKY

Slovenčina je už 100 rokov oficiálnym vyučovacím jazykom

V slede spomienok na historické udalosti, akými sú v roku 2018 sté výročie ukončenia prvej svetovej vojny a storočnica vzniku Československej republiky, pripomíname si ďalší medzník v kultúrno-spoločenskom vývine slovenského národa a v histórii slovenskej pedagogiky. V roku 1918 sa slovenčina ako dorozumievací a komunikačný nástroj Slovákov stala aj vyučovacím jazykom v novokonštituovanom Československu. *Sto rokov od prvého oficiálneho vyhlásenia slovenského jazyka ako vyučovacieho jazyka na Slovensku* bol názov akcie, ktorá sa konala 14. – 15. februára 2018 v Revúcej. Podujatie zorganizovali Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR a Ministerstvo kultúry SR v spolupráci s Metodicko-pedagogickým centrom v Bratislave, Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV) a Univerzitou Mateja Bela v Banskej Bystrici (ďalej UMB).

Miesto stretnutia, na ktorom sa zúčastnilo približne 170 pedagogických pracovníkov z celého Slovenska, nebolo zvolené náhodne. Revúca, jedno z centier gemerského regiónu, má historický význam pre rozvoj osvety a vzdelanosti na Slovensku. Aktivity predstaviteľov slovenského národného hnutia v 50. – 60. rokoch 19. storočia boli zhmotnené v programovom dokumente Memorandum slovenského národa prijatom v r. 1861 v Martine. Následne, ako pokračovanie tohto národnokultúrneho úsilia, bolo v r. 1862 v Revúcej otvorené Slovenské evanjelické a. v. gymnázium, v histórii Slovákov prvá stredná škola, na ktorej sa všetky predmety vyučoval v slovenskom jazyku a od roku 1868 sa v slovenčine aj maturovalo. Aj preto dostala táto vzdelávacia ustanovizeň prívlastok prvé slovenské gymnázium. Za krátku, iba 12-ročnú históriu gymnázia (násilne zatvoreného v r. 1874) v ňom „výchovnovzdelávacie výsledky vytvorili mimoriadne silný prameň národnej energie“ (Dušan Dubovský: Svätyňa osvety a vzdelanosti, Mestské kultúrne stredisko Revúca, 2012). V národných dejinách má Prvé sloven-

ské gymnázium v Revúcej a aktivity z neho vychádzajúce nezastupiteľný význam pre históriu slovenskej pedagogiky a vzdelávania v slovenčine. Pôvodný dom gymnázia s muzeálnou expozíciou a nová budova Prvého slovenského gymnázia v Revúcej tvoria dnes národný pamätník slovenského školstva a pedagogiky.

Dvojdňové podujatie *Sto rokov od prvého oficiálneho vyhlásenia slovenského jazyka ako vyučovacieho jazyka na Slovensku* otvorili slávnostné príhovory zástupcov štátnych a vzdelávacích inštitúcií na Slovensku i v zahraničí. Za Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vystúpil Igor Gallus, riaditeľ odboru gymnázií a jazykových škôl, za Ministerstvo kultúry SR Elena Kačalová, riaditeľka odboru štátneho jazyka, hodnotu slovenčiny ako vyučovacieho jazyka vyzdvihla vo svojom príhovore generálna riaditeľka Metodicko-pedagogického centra v Bratislave Kamila Jandžíková. Z Národného inštitútu ďalšieho vzdelávania v Prahe pozdravila účastníkov konferencie jeho riaditeľka Helena Plitzová. Riaditeľka Slovenského gymnázia a základnej školy, materskej školy a kolégia v Békešskej Čabe (v Maďarsku) Edita Pečeňová a generálny tajomník Spolku Slovákov v Poľsku zastupovali slovenské národnostné školstvo zo zahraničia. Primátorka Revúcej Eva Cireňová vyjadrila potešenie, že Revúca ako mesto jedného z prvých slovenských gymnázií je dejiskom konferencie so zahraničnou účasťou, kde sa prezentuje storočná história slovenského jazyka ako oficiálneho vyučovacieho jazyka na Slovensku. Slávnostný charakter podujatia zvýraznili účinkujúci zo speváckeho zboru Quirin v hudobno-slovnom pásme hymnických, ľudových i duchovných piesní spolu s oslavnými veršami o slovenčine a materinskej reči. Slovesno-hudobno-tanečný folklór Gemera predstavili v mestskom kultúrnom stredisku folklórne súbory Lykovec a Lykovček, a tak si účastníci konferencie vypočuli aj charakteristické gemerské nárečie z okolia Revúcej, zachované a interpretované v ľudových piesňach.

Do prvého dňa konferencie boli zaradené odborné prednášky renomovaných lingvistov z akademických a vysokoškolských pracovísk. Ján Kačala (z Pedagogickej fakulty UK v Bratislave) v úvodnom príspevku *Postavenie slovenského jazyka v sústave vzdelávacích hodnôt v súčasnosti* poukázal na problémy spojené s mierou teoretického poznania a praktického ovládania slovenčiny u univerzitných študentov študujúcich slovenský jazyk. Upozornil

na najväčšie nedostatky v oblasti jazykovej kultúry, konkretizoval tematické oblasti, ktorým by sa mala v súčasnom vzdelávacom procese venovať najväčšia pozornosť. Gabriela Múcsková, riaditeľka JÚLŠ SAV, prezentovala prehľadový príspevok *Medzivojnová Československá republika v dejinách slovenského spisovného jazyka* a ponúkla odborný novátorský pohľad na obdobie purizmu, ktorého snahy smerovali k ustáľovaniu jazykového systému, k vymedzeniu slovenčiny ako samostatného jazyka, k jeho ochrane a dynamickému rozvoju v povojnovej Československej republike. Vladimír Patráš z UMB predstavil možnosti, hranice a ambície súčasnej štylistiky pri významovo-výrazových interpretáciách textov v internetovej komunikačnej sfére. Upozornil na hodnotové, resp. hodnototvorné poslanie štylistiky a na jej význam pre jazykové vzdelávanie, kultúru vyjadrovania a používateľskú prax. Na textových ukázkach z internetovej žurnalistiky demonštroval kontrast produkcie z médií hlavného prúdu s alternatívnou produkciou. Juraj Glovňa (z Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre) zdôraznil potrebu zaviesť do vysokoškolského vzdelávania jazykové kurzy slovenčiny pre učiteľov neslovenčinárov v študijnom programe filozofických a pedagogických fakúlt zamerané na terminológiu predmetu, pretože v porovnaní s absolventmi slovenčinármi kladú menší dôraz na jazykovú kultúru, pričom v rovnakej miere ako slovenčinári ovplyvňujú jazykový prejav žiakov na základných a stredných školách. V popoludňajšom prednáškovom bloku poukázal Július Lomenčík (UMB) na neuralgické problémy v školskej jazykovej výchove za posledných 10 – 15 rokov. Problémové javy konfrontoval s podobnými problémami v minulosti, pričom porovnaním riešení z odlišných historických období načrtoľ východiská, ako zlepšiť súčasnú jazykovú výchovu najmä na stredných školách. Katarína Balleková (JÚLŠ SAV) prezentovala novú pramennú edíciu nárečových textov, ktoré sa tematicky viažu k obdobiu 1. svetovej vojny, ako výsledok dialektologických výskumov. Ponúkla námety, ako sa môže stať jedinečná odborná publikácia obohatená slovníkom z tematickej oblasti vojenstva doplnkovým učebným materiálom pri rozvíjaní aktívnej a pasívnej slovnej zásoby slovenčiny, resp. ako sú v nárečí doložené domáce slová a adaptované cudzojazyčné prevzatia, ako zastarané slová ožívajú v umeleckých žánroch a aktualizujú sa v publicistických útvaroch. Katarína Muziková (z Filozofickej fakulty UK v Bratislava) vyzdvihla možnosť inovatívne prezentovať

poznatky z gramatiky v školskej praxi s ohľadom na rozvoj jazykovej a komunikačnej kompetencie používateľov jazyka. Zástupkyňa zahraničných Slovákov z Maďarska Edita Pečeňová, šéfredaktorka metodického časopisu *Slovenčinár*, ktorý sa vydáva v rámci dolnozemskej spolupráce Slovákov žijúcich v Chorvátsku, Maďarsku, Rumunsku a Srbsku, sa venovala súčasnému vyučovaniu slovenského jazyka v Maďarsku z pohľadu národnostného školstva. Zamýšľala sa nad procesmi, ktoré ovplyvnili výučbu slovenčiny v Maďarsku od 90. rokov 20. storočia. Popoludňajší blok uzavrela prezentácia Márie Šimkovej (JÚLŠ SAV) o možnostiach vyučovania slovenského jazyka v kontexte súčasných informačno-komunikačných technológií. V príspevku predstavila Slovenský národný korpus ako významný vedeckovýskumný nástroj s potenciálom rozvoja národnej infraštruktúry.

Druhý deň odborného stretnutia patril šiestim pracovným seminárom, ktoré sa uskutočnili v budove Prvého slovenského literárneho gymnázia. Vedúci workshopov M. Šimková, I. Nosková, J. Lomenčík, D. Bačová, M. Onušková a O. Nestorová, S. Džačovská a E. Molitoris predstavili nové možnosti vyučovania slovenského jazyka a literatúry aplikovaním výsledkov vedných odborov, napr. prácou s korpusovými dátami. Z diskusie vyplynulo, že jednotlivé témy a námety boli pre učiteľov prínosné, na konferencii získali mnohé inšpirácie na praktické využívanie najnovších poznatkov z oblasti lingvistiky a literárnej vedy na hodinách slovenského jazyka a literatúry či iných predmetov.

Do spoločenskej časti zaradili organizátori aj vystúpenie mladých ochotníkov z gymnázia, ktorí v príbehu o návšteve historickej muzeálnej expozície demonštrovali rozdielnosť historickej epochy a súčasnosti. V predstavení sa osobnosti našich dejín, napr. Matej Bencúr, alias Martin Kukučín, teleportovali v čase a pri stretnutí súčasnej mladej generácie s junákmi z 19. storočia vznikli vydarené vtipné situácie vyplývajúce z ťažkostí s porozumením archaického jazyka.

Príspevky z podujatia sú uverejnené v elektronickom zborníku, ktorý vydalo Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave a je dostupný na adrese https://mpc-edu.sk/sites/default/files/publikacie/zbornik_100_rokov_sj_final.pdf.

Katarína Balleková

SPYTOVALI STE SA

Kváskovanie. – Do jazykovej poradne sme dostali otázku, či je spisovné slovo *kváskovanie*, ktoré sa v rozličných médiách objavuje v súvislosti s pečením domáceho chleba.

V oblasti gastronómie neraz platí známa zásada, že všetko nové je len dobre oprášené staré. Návrat k pečeniu chleba s použitím prírodného kvásku predstavuje práve takýto prípad, keďže zhruba do polovice minulého storočia iný spôsob prípravy chlebového cesta neexistoval, no neskôr sa začalo používať priemyselne vyrábané droždie a veľkopekárne postupne zatlačili domácu výrobu chleba do úzadia. V súčasnosti sme však svedkami priam búrlivého oživenia tradičnej prípravy domáceho chleba, ktorý je údajne chutnejší, zdravší a trvanlivejší než ten, do ktorého sa dáva droždie. Používatelia jazyka našli pre túto staronovú realitu úsporné jednoslovné pomenovanie – *kváskovanie*.

Zo slovotvorného hľadiska je slovo *kváskovanie* odvodené od podstatného mena *kvások*, čo je zdobnenina podstatného mena *kvas*, ktoré označuje „riedke cesto z ražnej múky, vody, kvasiniek a mliečnych baktérií, používané na kyprenie chlebového cesta“ (Slovník súčasného slovenského jazyka H – L, 2011, ďalej len SSSJ). V citovanom slovníku sa pri slove *kvások* uvádzajú dva významy, pričom ako prvý sa spracoval už spomenutý význam „kvas, zmes na kysnutie chleba“. Druhý význam slova *kvások* už nie ako zdobneniny súvisí s momentálne najrozšírenejším spôsobom výroby chleba, pri ktorom sa používajú „v mlieku alebo vo vode rozdrobené kvasnice vyvolávajúce kysnutie cesta“. Výraz *kvások* teda označuje dve odlišné zmesi, vďaka ktorým cesto nakysne. Možno aj preto používatelia jazyka cítili potrebu terminologicky odlišiť v súčasnosti zaužívaný spôsob pečenia chleba s kvasnicovým kváskom od tradičného spôsobu s kváskom bez priemyselne vyrábaných kvasníc.

Nové podstatné meno *kváskovanie*, pochopiteľne, nenájdeme v žiadnej lexikografickej príručke, ale nemožno ho odmietať, keďže je utvore-

né v súlade s gramatickým systémom slovenčiny. Rovnako to platí pre sloveso *kváskovať* odvodené od slova *kvások*. V slovenčine nájdeme viaceré podobné tvaroslovné triády ako *kvások – kváskovať – kváskovanie*, napr. *piesok – pieskovať* (používať piesok napr. na čistenie) – *pieskovanie* (povrchová úprava materiálu; sklárska technológia; robenie zábran proti povodni z vriec naplnených pieskom ap.); *prášok – práškovať* (posýpať práškom, resp. mlieť na prášok ap.) – *práškovanie* (hnojenie poľnohospodárskych plodín ochrannými prostriedkami vo forme prášku); *veslo – veslovať – veslovanie*; *drôt – drôtovať – drôtovanie*; *hláska – hláskovať – hláskovanie*; *číslo – číslovať – číslovanie*, pričom v niektorých prípadoch ide o odborné termíny (porov. *pieskovanie, práškovanie, hláskovanie*).

V korpuse Omnia Slovaca III Maior (ďalej len korpus) sa nachádza viacero dokladov na používanie slov *kváskovanie* a *kváskovať*, napr. *Radi by ste kváskovanie vyskúšali, ale zdá sa vám to zložité? Naučte sa kváskovať s odborníkmi na kvások, prihláste sa na kurz kváskovania. Všetko o kvásku a kváskovaní pod jednou strechou. – Nabudúce si teda štrngneme naším domácim chlebom. Zatiaľ pripíjam na príjemné kváskovanie a návrat zdravého rozumu. – Kulinárske popoludnie zamerané na prípravu domáceho pečiva s použitím techniky kváskovania. – Kvások som dostala pred mesiacom od syna, ktorý kváskuje asi rok. – Do kváskovania, priatelia!*

V korpuse sú doložené aj ďalšie slová odvodené od podstatného mena *kvások*, najvyššiu frekvenciu má prídavné meno *kváskový*, napr. *Myšlienka vytvoriť akúsi kváskovú mapu, kde sa môže zaregistrovať každý, kto má svoj vlastný kvások a je ochotný ho darovať, nenapadla priamo mne. – Venuje sa pečeniu domácich kváskových chlebičkov, príprave kváskových aj kvasnicových slaných a sladkých dobrôt. – No veríme tomu, že kváskovú mániu berieme všetci aspoň trochu s nadhľadom. Niektoré blogerky prejavili výnimočnú jazykovú tvorivosť a vytvorili ďalšie výrazy z rovnakého slovného základu, napr. *Zakúpením knižky som sa odbremenila od hľadania po internete, čo práve ukváskujem. – Pre začiatočníka kváskovača, ale aj pre ostatných nás „kváskožravcov“ je táto knižka veľmi užitočným pomocníkom... – Ako správna kváskovačka sa snažím všetko pretransformovať na kvások.**

Záverom konštatujeme, že hoci je prídavné meno *kváskový* napr. v spojení *kváskový chlieb* štylisticky neutrálne, nie všetky odvodeniny zo slova *kvások* možno vnímať rovnako, a to aj napriek tomu, že sú utvorené v súlade so slovotvorným systémom slovenčiny a presne pomenúvajú určitú realitu, pre ktorú doteraz existovalo iba opisné pomenovanie. Sloveso *kváskovať* a dejové podstatné meno *kváskovanie* sú skôr hovorové výrazy a spomenuté novotvary *kváskovač*, *kváskovačka*, *kváskožravec*, *ukváskovať* možno zaradiť medzi okazionalizmy, t. j. príležitostné slová.

Dana Guričanová

Štúdia – štúdiový. – Akú podobu má prídavné meno utvorené od slova *štúdia* (klinická, vedecká)? Je správny výraz *štúdiová liečba*, *štúdiový liek* alebo *študijná liečba*, *študijný liek*?

Niekedy prekvapí, že naoko samozrejmé slovo v slovníkoch nenájdeme. Tak je to aj s prídavným menom od slova *štúdia* vo význame „odborný, vedecký článok, práca“. Krátky slovník slovenského jazyka (2003), Pravidlá slovenského pravopisu (2013) i starší Slovník slovenského jazyka (4. zv., 1964) zachytávajú adjektíva *štúdiový* a *študijný*. Prídavné meno *štúdiový* je odvodené od slova *štúdio* s významom „1. miestnosť s prístrojovým vybavením na prípravu a vysielanie rozhlasových alebo televíznych programov, na nakrúcanie filmov ap., 2. študijná a experimentálna scéna“, napr. *štúdiový album*, *štúdiová technika*, *štúdiový mikrofón*, *štúdiové nahrávky*, *štúdiový systém výroby filmov*; *štúdiová scéna*, *štúdiové divadlo*. Prídavné meno *študijný* súvisí so slovom *štúdium* „1. odborný, vedecký výskum, bádanie; 2. študovanie“ a najčastejšie sa vyskytuje v spojeniach *študijná cesta*, *študijný pobyt*, *študijné účely*, *študijný odbor*, *študijný predmet*, *študijný plán*, *študijný materiál*, *študijné výsledky*. Všetky tri slová – *štúdium*, *štúdio* i *štúdia* – majú pôvod v latinskom slove *studium* (pôvodne „náklonnosť k niečomu, záujem o niečo“) odvodenom od lat. slovesa *studere* „študovať“ (pôvodne „zaoberať sa niečím, zamestnávať sa niečím, venovať sa niečomu“ – porov. Králik, Stručný etymologický slovník slovenčiny, 2015, s. 596).

Pri rozhodovaní sa medzi dvoma tvarmi adjektív z hľadiska ich spájania s konkrétnym slovom býva východiskom náhľad do odbornej jazykovej praxe. Pozreli sme sa preto na výskyt spojení *štúdiová liečba*, *študijná liečba* (liečba založená na testovaní nových liekov na dobrovoľníkoch alebo pacientoch pred ich registráciou a zavedením do liečebnej praxe) a *štúdiový liek*, *študijný liek* (liek, ktorého účinky sú predmetom klinickej štúdie) v dostupných publikovaných textoch. Našli sme 32 dokladov na spojenie *štúdiová liečba*, napr. *Štúdiová liečba má potenciál výrazne redukovať liekové interakcie. – Zhrubnutie endometria pozorované na začiatku podávania štúdiovej liečby sa vrátilo do normálneho stavu u 54 % pacientok... – Priebeh štúdiovej liečby bol komplikovaný. – Ani jednu nežiaducu udalosť nebolo jednoznačne možné pripísať štúdiovej liečbe.* Na spojenie *štúdiový liek* to bolo 18 dokladov, napr. *Žiaden nežiaduci účinok sa nepovažoval za priamo vyvolaný štúdiovým liekom... – Slabinou tejto štúdie je, že aj keď autori zarátali akvizičné náklady štúdiových i záchranných liekov, nezahrnuli model prospešnosti nákladov pre návštevy lekára... – Ráno pacienti hlásili čas užitia štúdiového lieku. – Vyskytlo sa 5 závažných nežiaducich účinkov, ktoré sa hodnotili ako súvisiace so štúdiovým liekom.*

Spojenie *študijná liečba* sa vyskytlo 28 ráz: *Študijná liečba trvala do progresie ochorenia. – Primárnym koncovým bodom bolo celkové prežitie u pacientov, ktorí dostali aspoň jednu dávku zaslepenej študijnej liečby. – Krivky prežitia sa pretínajú v časovom bode, keď asi 75 % pacientov ukončilo študijnú liečbu. – „Kedykoľvek“ zahŕňa obdobie ďalšieho sledovania po ukončení alebo vysadení študijnej liečby.* Pri spojení *študijný liek* sme zaznamenali 23 výskytov: *V rámci týchto štúdií sa študijný liek podával približne 24 hodín po prvej operácii... – Väčšina lekárov, resp. pacientov uviedla, že liečba študijným liekom bola výborná. – Čas od prvej dávky študijného lieku do poslednej dávky plus 3 dni.*

Podľa dokladov je výskyt prídavných mien *štúdiový* a *študijný* v spojení so slovami *liečba*, *liek* vyrovnaný (obe dvojice spojení nájdeme i na portáli kategorizácie liekov Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky). Takúto dvojtvarosť pozorujeme aj pri niektorých iných ženských podstatných menách cudzieho pôvodu so zakončením na *-ia*, od ktorých sa tvoria prídavné mená príponou *-ný* aj *-ový*, porov. *profesia – profesijný/*

profesiový, galéria – galerijný/galériový, bižutéria – bižutérny/bižutériový. V daných prípadoch by sme však dali prednosť spojeniam s prídavným menom *štúdiový*, ktoré zreteľnejšie vyjadruje vzťahovosť. Aj keď ide o homonymný tvar s prídavným menom *štúdiový* odvodeným od slova *štúdio*, lexikálna homonymia je aj pri iných lexémach, porov. napr. prídavné meno *autový*¹ od slova *aut* a *autový*² od slova *auto*, prídavné meno *halový*¹ od slova *hala* a *halový*² od slova *halo* „optický jav v atmosfére“. (Rovnaká homonymia by vznikla pri adjektíve *študijný*; *študijný*¹ od slova *štúdium*, *študijný*² od slova *štúdia*.) Prídavné meno *štúdiový* nachádzame nielen v spojeniach *štúdiová liečba* a *štúdiový liek*, ale aj v súvisiacich spojeniach *štúdiová terapia*, *štúdiová medicína*, *štúdiovní pacienti*: *Niektorí pacienti dostali štúdiovú terapiu s porušením plánu štúdie...* – *Pacientovi je štúdiová medicína ponúknutá zadarmo.* – *Pre toxicitu bolo prerušené podávanie lieku u všetkých štúdiových pacientov.*

Silvia Duchková

Genitív jednotného čísla podstatného mena ár

Na pomenovanie plošnej miery 100 m² v spisovnej slovenčine používame slovo *ár*, ktoré sme prevzali z francúzskeho *are*, ktoré má pôvod v latinskom slove *area* s významom „voľné miesto, priestranstvo“ (porov. E. Králik: *Stručný etymologický slovník slovenčiny*, 2015). Slovo *ár* sa ako podstatné meno mužského rodu skloňuje podľa vzoru *stroj* podobne ako príbuzné slovo *hektár* s významom „100 árov“, ktoré má takisto pôvod vo francúzštine (je utvorené zo slova *ár* pridaním predpony *hekt-* naznačujúcej stonásobok základu). Rovnako sa skloňujú aj mnohé zväčša prevzaté podstatné mená mužského rodu zakončené na *-ár*, napr. *adresár*; *bazár*; *bulvár*; *exemplár*; *chotár*; *formulár*; *lekvár*; *pohár*; *žalár* atď. Zo zaradenia slova *ár* k vzoru *stroj* vyplýva, že v lokáli jednotného čísla má pádovú príponu *-i*, *na jednom ári*, rovnako ako *na jednom hektári*, a v nominatíve a akuzatíve množného čísla má pádovú príponu *-e*, *dva áre*, rovnako ako *dva hektáre*. V tomto príspevku nás však osobitne zaujíma tvar genitívu jednotného čísla

podstatného mena *ár*, lebo jazyková prax je pri jeho používaní nejednotná. Stretáme sa totiž s dvomi podobami tvaru genitívu, s genitívnou podobou *áru*, napr. z *jedného áru*, ale aj s genitívnou podobou *ára*, t. j. z *jedného ára*.

Súčasnú kodifikačnú príručku, ako sú Pravidlá slovenského pravopisu (4. vyd. z roku 2013) či Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd. z roku 2003), ale aj ďalšie slovníkové práce, ako sú Slovník súčasného slovenského jazyka A – G (2006), Veľký slovník cudzích slov od S. Šalinga, M. Ivanovej--Šalingovej a Z. Maníkovej (3. vyd. z roku 2003), uvádzajú pri podstatnom mene *ár* genitívnu príponu *-u*, teda podľa nich má tvar genitívu podobu *áru*. Rovnaký stav je aj v starších jazykových príručkách, ako sú Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 (tam ešte v podobe s krátkym *a* na začiatku, t. j. *ar*), Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940, Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 (1. vyd.) či z r. 1971 (11. vyd.) alebo Slovník slovenského jazyka 1 (z r. 1959), Praktická príručka slovenského pravopisu (3. vyd. z r. 1966), Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu (1. vyd. z r. 1973). V tejto súvislosti je zaujímavé porovnať stav v jazykových príručkách pri uvádzaní tvaru genitívu jednotného čísla pri podstatných menách *ár* a *hektár*. Kým pri podstatnom mene *ár* sa aj v starších, aj v novších jazykových príručkách jednotne uvádza genitívna prípona *-u*, pri podstatnom mene *hektár* je situácia iná. V súčasných kodifikačných príručkách, t. j. v Pravidlách slovenského pravopisu a v Krátkom slovníku slovenského jazyka, ale aj v Slovníku súčasného slovenského jazyka H – L (2011), vo Veľkom slovníku cudzích slov, v Praktickej príručke slovenského pravopisu, v Príručke slovenského pravopisu pre školy, resp. aj v zrevidovanom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1957 (a potom aj v ďalších vydaniach do r. 1971) uvádza sa pri podstatnom mene *hektár* genitívna prípona *-a*, teda tvar genitívu má podobu *hektára*, ale v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 (tam ešte v podobe s krátkym *a*, t. j. *hektar*) a v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 sa uvádza genitívna prípona *-u* (teda *hektáru*) a v 1. vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953, resp. v Slovníku slovenského jazyka 1 (z r. 1959) sa uvádza dvojtvár v podobe *-a/-u*. Teda pri uvádzaní genitívnej prípony pri podstatnom mene *hektár* nastal istý vývin, v tridsiatych a štyridsiatych rokoch minulého storočia sa uvádzala iba genitívna prípona *-u*, v päťdesiatych rokoch sa uvádzal

dvojtvar *-a/-u* a potom iba genitívna prípona *-a*. Tento pohyb v kodifikácii odrážal jazykovú prax.

Ako sme už uviedli na začiatku, pri podstatnom mene *ár* sa v jazykovej praxi popri podobe s genitívnou príponou *-u*, *áru*, uvádzanej v jazykových príručkách, vyskytuje aj podoba s genitívnou príponou *-a*, teda *ára*. Je to tak najmä v prípadoch, keď pred podstatným menom *ár* v tvare genitívu je číselná hodnota s desatinným číslom alebo zlomok, napr. *5,5 ára*, *pol ára*. V Slovenskom národnom korpuse sme našli vyše 110 dokladov na genitívnu podobu *ára* a iba 35 dokladov na genitívnu podobu *áru*. Z toho sa ukazuje takmer trojnásobne vyššia frekvencia genitívnej podoby *ára* oproti genitívnej podoby *áru*. Na základe zistenia tohto stavu pri používaní genitívneho tvaru podstatného mena *ár* a so zreteľom na významovú a slovotvornú súvislosť medzi podstatnými menami *ár* a *hektár* bude pri podstatnom mene *ár* v slovníkoch a jazykových príručkách odôvodnené uvádzať aj genitívnu príponu *-a*, teda *ára*. Bude vhodné uvádzať dvojtvar, ako to bolo v minulosti pri podstatnom mene *hektár*, t. j. dvojtvar *-a/-u*, teda na prvom mieste s príponou *-a*. Tým sa aspoň čiastočne odstráni rozpor medzi uvádzaním genitívneho tvaru pri podstatnom mene *ár* a pri odvodenom podstatnom mene *hektár*.

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Z rukopisu pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka (50)

ostať -tane -tanú ostaň! -tal -tanúc -tanie dok.

1. (s kým; pri kom, pri čom) ▶ nevzdialiť sa od niekoho, od niečoho, nenechať bez svojej prítomnosti; *syn. zostať: o. pri lôžku pacienta; ostaň dnes so mnou!; niekto musí o. pri batožine; prečo si pri nej neostal bdiť?*

2. (kde) ▶ istý čas sa nevzdialiť z miesta, pobudnúť niekde; *syn. zostať: ostanem radšej vnútri, vonku fúka; v miestnosti nikto neostal; rozhodli sme sa o. do rána; nemôžeš o. do zajtra?; o. na noc u priateľky prenocovať u nej; Otec sa ukrýval v horách. Doma ostali ženy s deťmi.* [Sme 2009] □ *ostať doma s deťmi nenastúpiť do zamestnania po ukončení (zákonnej) materskej dovolenky al. prestať pracovať kvôli starostlivosti o deti*

3. (s neurčitkom; s vedľajšou vetou) ▶ zotrvať s istým cieľom niekde; *syn. zostať: o. pomáhať upratať; ostal dlhšie v práci, aby dokončil projekt; ostali doma pozerať televíziu; Všetci odišli, len piati sme ostali do konca, kým sa všetko nevy pilo.* [J. Lenčo]

4. (s kým) ▶ zotrvať s niekým (vo vzťahu, v partnerstve, manželstve a pod.); *syn. zostať: naši ostali spolu až do smrti; ak by som s ním ostala, celá rodina by sa mi otočila chrbtom*

5. (kde) ▶ (o veciach) vyjadruje stav, keď je niečo nechané al. zabudnuté; *syn. zostať: veci ostali v kufri; čiapka ostala v skrini; kľúče ostali na stole; hľadá lístok, asi ostal doma*

6. iba v 3. os. (z čoho; zried. z koho; komu; po kom; kde) ▶ stať sa poslednou zachovanou časťou (často aj zmenenou, poškodenou) al. podobou objektu, látky,

Text vznikol v rámci grantovej úlohy VEGA č. 2/0017/17 Slovník súčasného slovenského jazyka – 6. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum).

javu, fyzického al. duševného prejavu človeka; syn. zostať: *z obeda toho veľa neostalo nezvýšilo; vo fľaši ostalo trochu vína; ostalo nám ešte niečo na účte?; z vysielачky ostala len hŕba súčiastok; z hradu ostali iba ruiny; z lásky ostala apatia; ostali mi po nej len spomienky; po dávnom etniku ostali iba zemepisné názvy; to je všetko, čo nám ostalo; z pokusu o úsmev ostal len bolestný úšklabok; ostal z neho už len odvar chlapa; ostala z nej závistlivá fúria; [...] mať dieťa je náročná práca, popri ktorej vám veľa času na iné veci neostane.* [P. Nagyová-Džerengová]; *Je to asi tým, že v každom z nás ostal ešte kúsok z chlapca.* [KN 2008]

7. iba v 3. os. (po kom; komu) ▶ v dôsledku niečoho výlučne nadobudnúť, získať, dostať do starostlivosti niečo, čo bolo predtým spoločné al. čo patrilo niekomu inému; syn. zostať: *ostal jej majetok, byt po rodičoch; Čísla časopisu, ktoré po ňom ostali, sú súčasťou môjho rodinného striebra.* [J. Štrasser]; *Priáním zakladateľa bolo, aby firma navždy ostala v rukách ich rodiny.* [HN 2009]

8. ▶ trvalo al. istý čas nezmeniť stav, činnosť, zotrvať, vydržať; syn. zostať: *o. pri pive, pri víne piť* iba pivo, víno, nie iné alkoholické nápoje; *chvíľu tak ostali, opretí vedľa seba; tento návyk mi ostal dodnes; ostali spolu na jednom pracovisku*

9. (bez čoho) ▶ neželane prísť o niečo; dostať sa do istého, obyč. nepríjemného polohy, stavu; syn. zostať: *po úraze ostal na invalidnom vozíku stal sa nemobilným, nemohol chodiť; tisícky domácností ostalo bez elektriny, bez vody; po chemoterapii zo dňa na deň ostala bez vlasov*

10. iba v 3. os. (po čom, po kom; kde) ▶ vzniknúť, utvoriť sa ako dôsledok, následok niečoho; syn. zostať: *na tričku ostali flaky; po záplavách, po zemetrasení ostala spúšť; po kiahňach jej ostali jazvy; prišli o všetko, ostal im len holý život; podniky skrachovali, ostali po nich nesplatené záväzky; v salóne po ňom ostal pižmový zápach* [I. Pullman]; pren. *Dievčatám sa páčil – zmužnel, na tvári mu ostali stopy skúšok.* [L. Ballek] □ *ostať ako pamiatka na niečo zachovať sa (z niečoho)*

11. iba v 3. os. (po kom) ▶ stať sa opustený, zanechaný niekým, obyč. v dôsledku jeho trvalého odchodu, smrti, zmiznutia, nejakej tragédie a pod.; syn. zostať: *ostali po ňom dve deti; umrela pri operácii, ostali po nej siroty; všetci cestujúci zahynuli, ostali po nich nešťastné rodiny*

II. vo funkcii pomocného fázového slovesa (s neurčitkom) ▶ vyjadruje neprerušené trvanie deja, obyč. so slovesami s významom deja konaného na mieste, neprestať, neprerušit' sa; syn. zostať: *o. sedieť, ležať; pri páde ostal visieť na lane; ostal žiť v zahraničí; ostali čakať pred dvermi; mesto na konci*

vojny bombardovali, ale náš dom ostal stáť ↗ i lexikalizované spojenie; [...] snažil sa postaviť a štveral sa popri múre, ale ostal kľačať a znehybnel. [D. Dán] □ *ostať stáť* zastaviť sa

III. vo funkcii pomocného sponového slovesa **1.** ► vyjadruje trvanie stavu, ktorý v istom momente nastal; *syn. zostať: o. slobodný; ostať verný niekomu* a) zachovať manželskú, partnerskú vernosť b) trvalo preukazovať niekomu oddanosť; *ostaňte pokojní!; ostali priatelia; dvere ostali otvorené; firma im ostala dlžná tisícky eur; susedia ostali zaseknutí vo výťahu; naše tajomstvá navždy ostanú skryté; neos. ostalo pri bezgólovej remíze; hudba ostala mojou láskou; nechceli o. pri jednom dieťati* □ *ostať starým mládencom* neoženiť sa; *ostať starou dievkou* nevydať sa

2. ► v dvojčlenných vetách obyč. v spojení s podstatnými al. prídavnými menami vyjadruje náhlu zmenu stavu, stať sa nejakým; *syn. zostať: spočiatku o. smutný, prekvapený; o. zaskočený byť nepríjemne prekvapený; o. bez matky, bez otca stať sa sirotou; ostala vdovou; deti ostali sirotami; rodičia na staré kolená ostali celkom sami*

3. ► v jednočlenných vetách v spojení s príslovkou vyjadruje náhlu zmenu stavu, nastať; *syn. zostať: v telefóne ostalo ticho; ostalo mu zle od žalúdka; Naraz mu ostalo teplo. Prestal na chvíľu kopať a vyzliekol si košeľu. [I. Kšiňan]; náhle letné búrky, po ktorých ostalo chladno ako v októbri [S. Lavřík]*

IV. ako formálne sloveso, ktoré tvorí s pripojeným podstatným menom lexikalizované spojenie; *syn. zostať: ostať bez dozoru* nemať nad sebou kontrolu al. ochranu; *niečo ostalo/neostalo bez následkov* niekto nezanechal al. zanechal nepríjemné, istým dejom vyvolané negatívne dôsledky; *niečo ostalo/neostalo bez odpovede* niekto nereagoval/reagoval na vzniknutú situáciu al. na položenú otázku; *niečo ostalo/neostalo bez povšimnutia* niekto niečo nezobral/zobral na vedomie, zaregistroval to; *niekto ostal bez pomoci* nikto mu nepomohol; *ostať na slobode* nebyť uväznený; *ostať o hlade* byť hladný, nejesť (dlhší čas); *ostať pod kontrolou* byť kontrolovaný; *ostať v anonymite* zámerne utajiť svoje meno; *ostať v kontakte/v styku s niekým* byť v spojení s niekým, neprerušit' vzťah, komunikáciu, pravidelne sa stretávať, písať si, volať si; *niečo niekomu ostalo* al. *niekto niekomu ostal* v pamäti/hlave/srdci niekto si niečo dobre zapamätal, niekto si zachoval spomienku na niečo al. niekoho; *ostať v platnosti* platiť, mať platnosť; *ostať v pomykove* zneistiť; *ostať v strehu* byť ostrážitý, bdely; *niečo neostane bez trestu* bude to potrestané

■ fraz. *ostat' ako kôl v plote* byť celkom sám, opustený; *ostat' ako omráčený* zažiť veľké prekvapenie a byť z toho zarazený; *ostat' [stát'] ako obarený* znehybnieť na okamih od silného, obyč. negatívneho prekvapenia, zmeravieť od strachu; *ostat' ako prikovaný* znehybnieť, ostat' bez pohybu; *ostat' ako skamenený* od hrôzy, hanby, úžasu byť bez pohybu, nehybne stáť; *ostat' [sám] ako prst* byť úplne sám; *ostat' [stát'] ako solný stĺp* znehybnieť od prekvapenia; *nech to ostane medzi nami* treba o tom mlčať; *neostal nikomu nič dlžný* vždy všetko vrátil, oplatil (obyč. zlé, nepríjemné); *neostalo/neostane len/iba pri slove/slovách* po slovách nasledovali, budú nasledovať skutky; *neostalo/neostane len pri sľuboch/sľube* sľúbený záväzok sa realizoval, realizuje; *neostalo [len] pri jednom poháriku* niekto vypil al. spoločnosť vypila značné množstvo alkoholu; *neostalo po niekom, po niečom ani chýru* [, ani slychu] niekto sa stratil; *neostalo po niekom, po niečom ani stopy/pamiatky* niekto sa stratil, niečo sa stratilo; *neostane nič iné, len...* výraz rezignácie, niet iného východiska; *niečo ostalo iba/len na papieri* niečo nebolo zrealizované, uvedené do praxe, do života; *niečo ostalo niekomu na pleciach* niekto je za niečo zodpovedný; *niekde neostal kameň na kameni* všetko bolo zničené; *ostal mu v rukách čiernej Peter* al. *ostalo mu na krku* niečo musí znášať (negatívne) dôsledky rozhodnutia niekoho iného al. nepriaznivo sa vyvíjajúcej situácie; *ostali [mu, jej, im] len oči pre plač* nastala bezútešná situácia (pre niekoho); *ostaňte s nami!* sledujte televízny, rozhlasový program aj naďalej, neodchádzajte od prijímačov; (o človeku) *ostat' na krku niekomu* dostať sa do situácie, keď sa oňho musí niekto iný starať, byť niekomu na ťarchu; *ostalo iba pri slovách* nič sa nezmenilo, nenásledovali žiadne skutky; *ostalo po ňom prázdne miesto* o niekom, kto po odchode al. smrti chýba ostatným; *ostalo/ostane to v rodine* istá dôverná informácia, aktivita je určená len pre úzky okruh známych, rodinných príslušníkov; zastaráv. *ostat' bez chleba* stratiť zamestnanie; *ostat' bez medaily* neumiestniť sa na jednom z popredných miest v súťaži; *ostat' bez peňazí/groša* ocitnúť sa bez finančných prostriedkov; *ostat' [celkom] bez seba* a) veľmi sa rozrušiť (od radosti, hnevu) b) takmer stratiť vedomie; *ostat' celý bez seba* byť ohromený, udivený, veľmi sa čudovať; *ostat' bez domova/bez strechy nad hlavou* nemať kde bývať, prísť o prístrešie, o bývanie, byť bez domova, príbytku; *ostat' bez slova* od prekvapenia nemôcť prehovoriť; *ostat' bokom/mimo* nezúčastniť sa na niečom, nebyť aktívny; expr. *ostat' holý/na holom* byť bez peňazí, bez akýchkoľvek prostriedkov; *ostat' [iba] na papieri* existovať

al. platiť iba zdanlivo, nie naozaj, nie reálne, nie v skutočnosti; *ostať medzi živými* prežiť, zachrániť sa; *ostať medzi štyrmi stenami* žiť v odlúčenosti, osamote, bez kontaktu s ľuďmi; *ostať na chvoste* [tabuľky, peletónu, vývoja a pod.] byť na poslednom mieste, zaostávať; *ostať na mŕtvom bode* nijako nepostupovať vo vývine, vzťahoch a pod.; *ostať na ocot* nevydať sa; *ostať na posmech* stať sa objektom, predmetom posmeškov, škodoradosti; *ostať na polceste* nedokončiť niečo začaté, nevytrvať v začatom diele; *hovor. ostať na suchu* a) ocitnúť sa bez prostriedkov b) byť bez jedla, bez pitia; *hovor. ostať na ulici* nemať kde bývať, prísť o prístrešie, o bývanie, byť bez domova, príbytku; *ostať nažive* prežiť nebezpečenstvo smrti; *ostať pozadu* zaostať v istej činnosti, nenapredovať; *ostať pri svojom* nezmeniť svoje rozhodnutie; *ostať pri zemi* a) zachovať rozvahu, rozvážne, uvážene konať b) rozmýšľať reálne, triezvo; *ostať sám sebou* zachovať si svoju individualitu; *ostať [slepý,] hluchý a nemý* náročky si niečo naliehavé nevšímať, nevenovať tomu pozornosť; *ostať [stát] s otvorenými ústami* byť začudovaný; *ostať tak* byť bez zmeny, tak ako predtým; *ostať v hanbe* a) byť nepovšimnutý na spoločenskom podujatí b) byť potupený, zahanbený v dôsledku nejakého zlyhania c) *zastar. čakať* nemanželské dieťa; *publ. ostať v hre* a) nestraťiť dôležitosť, význam, zachovať si svoje postavenie, miesto b) mať možnosť aj naďalej zúčastniť sa na niečom; *expr. ostať v suchu* neutrpieť ujmu; *ostať v posteli* cítiť sa nezdravo, byť chorý; *ostať v niečích rukách/v rukách niekoho* ocitnúť sa v situácii, keď o niekom rozhodujú iní; *ostať verný niečomu* zachovať si trvalý, oddaný vzťah k niečomu; *ostal z neho/z nej iba tieň* al. *ostala z neho/z nej iba troska/ruina* o človeku, ktorý telesne al. duševne upadol; *všetko ostalo/ostane po starom* nič sa nezmenilo, nezmení

▣ nedok. k I 1 – 5, 8, 10, II – IV ↗ **ostávať**

ostávať -va -vajú -vaj! -val -vajúc -vajúci -vanie nedok.

I. v plnom význame **1.** (s kým; pri kom) ► nevzďaľovať sa od niekoho, od niečoho, nenechávať bez svojej prítomnosti; *syn. zostávať: o. často pri rodičoch; ostávala s chorým dieťaťom doma*

2. (kde) ► istý čas sa nevzďaľovať z miesta, zotrvať niekde; *syn. zostávať: dokedy ostávaš na oslave?; ostávaš na Slovensku?; niekedy ostávam v práci dlhšie; tento víkend ostávam v Bratislave; cez deň ostávala doma sama; psík nechce o. vonku*

3. (s neurčitkom; s vedľajšou vetou) ► *zotrvať s istým cieľom niekde*; syn. *zostávať*: *veľakrát ostávala pracovať do polnoci; páči sa mi tu, preto tu ostávam; hasiči ostávajú, aby zabránili šíreniu požiaru*

4. (s kým) ► *zotrvať s niekým (vo vzťahu, v partnerstve, manželstve a pod.)*; syn. *zostávať*: *partneri často ostávajú spolu len kvôli deťom; napriek všetkým ťažkostiam ostávala s ním*

5. (kde) ► (o veciach) *vyjadruje stav, keď je niečo nechané*; syn. *zostávať*: *autosedáčky pre deti ostávajú v aute; batožina ostáva v autobuse; doklady ostávajú u zamestnávateľa; deti sa povyzliekajú a otepľovačky ostávajú v šatni*

6. (do čoho) ► *byť posledným časovým úsekom pred niečím, čo sa má udiť*; syn. *zostávať*: *do začiatku šampionátu ostáva niekoľko dní; do odchodu vlaku ostávalo desať minút; do konca šichty ostávalo ešte dobrých päť hodín* [D. Dán] □ *ostáva veriť, dúfať, že... spoliehame sa, že*

7. (z čoho; o) ► *byť poslednou zachovanou časťou objektu, látky al. javu*; syn. *zostávať*: *neos. z platu mu ostávalo len veľmi málo; ostáva len jedna možnosť; po stálom nosení ostávala z látky iba riedka osnova; pripúšťa, že vždy ostáva akási prikrčená nádej* [RAK 2006]

8. (komu) ► *v dôsledku niečoho patriť, prislúchať niekomu, stávať sa niečím majetkom*; syn. *zostávať*: *ostával im zisk z prenájmu bytu; v minulosti majetok ostával najstaršiemu dieťaťu*

9. ► *trvalo al. istý čas nemeniť stav, činnosť, zotrvať*; syn. *zostávať*: *o. vo funkcii; o. v cirkvi; Dobré otázky ostávajú.* [S. Lavřík]

10. (po čom, po kom; kde) ► *vznikať ako následok niečoho; spôsobať, že po odchode niekoho, pominutí niečoho je niečo zanechané*; syn. *zostávať*: *po búrke ostáva v záhrade spúšť; po deťoch ostáva v dome neporiadok; v blate ostávali po nás ryhy*

II. vo funkcii pomocného fázového slovesa (s neurčitkom) ► *vyjadruje neprerušené trvanie deja, obyč. so slovesami s významom deja konaného na mieste, neprestávať, neprerušovať sa*; syn. *zostávať*: *ostával sedieť na striedačke; neostávajú stáť medzi dverami; cvičenec počas oddychu stále ostáva visieť na hrazde; žito na poliach ostávalo ležať nezozaté* [M. Hvorecký] □ *ostávať stáť zastavovať*

III. vo funkcii pomocného sponového slovesa 1. ► *vyjadruje nezmenené trvanie stavu*; syn. *zostávať*: *prípád ostáva otvorený; dôvod cesty ostáva neznámy, nejasný; niečo ostáva záhadou, tajomstvom; stav zápasu ostáva nezmenený*;

bankový produkt ostáva zachovaný; všetko ostáva po starom; je rozumné o. slobodný?; orly si ostávajú verné až do smrti; starneme, ale naša duša ostáva mladá; paradoxom ostáva skutočnosť, že dopyt klesol o 17 %; sestra vždy ostáva sestrou, na to nikdy nezabudni [K. Jarunková]; [Časopis] bol a naďalej ostáva priateľom, učiteľom i radcom desattisícov priateľov živej prírody. [PaR 2008]

2. ► v dvojčlenných vetách obyč. v spojení s podstatnými al. prídavnými menami vyjadruje zmenu stavu, stávať sa nejakým; syn. zostávať: *na okamih ostáva prekvapený, zmätený; po smrti matky odrazu ostáva sama; bez priateľov ostávame stratení*

3. ► v jednočlenných vetách v spojení s príslovkou vyjadruje trvanie al. zmenu stavu; syn. zostávať: *v tieni ostáva chladno; akosi jej ostávalo smutno; z tých ľudí mi ostáva zle*

IV. ako formálne sloveso, ktoré tvorí s pripojeným podstatným menom lexikalizované spojenie; syn. zostávať: *ostávať na čele/na špici naďalej viesť, riadiť; ostávať pod kontrolou byť kontrolovaný; ostávať pri moci vládnuť; ostávať v anonymite zámerne utajovať svoje meno; ostávať v kontakte byť v spojení s niekým, pravidelne sa stretávať, písať si, volať si; ostávať v platnosti naďalej platiť, mať platnosť; ostávať v pomýkove byť zmätený, rozpačitý, zneistený; ostávať v strehu byť ostražitý, bdely*

▣ fraz. [človeku nad tým] *ostáva rozum stáť* je to niečo neuveriteľné, nepochopiteľné; *čo nám už ostáva?* vyjadrenie rezignácie; *niečo ostáva v zásvuke/šuplíku* nie je využité, nerealizuje sa; *neostáva [niekomu] nič iné, len/ako/než...* výraz rezignácie, niet iného východiska; *ostáva to na nás/na našich pleciach* preberáme za niečo zodpovednosť; *ostávať bokom/mimo* nezúčastňovať sa na niečom, nebyť aktívny; *ostávať na ocot* nevydávať sa; *ostávať na chvoste [tabuľky, peletónu, vývoja a pod.]* zotrvať na poslednom mieste, byť predstihnutý niekým, zaostávať; *ostávať na periférii záujmu* byť nepovšimnutý; *ostávať na polceste* nedokončovať niečo začaté, nepokračovať v začatom diele; *ostávať pozadu* zaostávať v istej činnosti, nenapredovať; *ostávať pri niekom* žiť naďalej spolu, nerozchádzať sa; *ostávať verný niečomu* zachovávať si trvalý, oddaný vzťah k niečomu; *ostávať, neostávať v hanbe* a) byť, nebyť zahanbený b) zostávať, nezostávať bez povšimnutia

▣ dok. k I 1 - 5, 9, 10, II - IV ► **ostať**

Lenka Ocetová

Typografické značky

- ▶ uvádza výklad
- lexikalizované spojenie alebo terminologické spojenie
- ↗ odkaz
- ▣ frazeológia, parémie
- ▣ prihniezdovanie

Zoznam použitých skratiek zdrojov

HN	Hospodárske noviny
KN	Katolícke noviny
PaR	Poľovníctvo a rybárstvo
RAK	RAK
Sme	Sme

Z WEBOVEJ PORADNE

Akú podobu majú prídavné mená vytvorené zo slov *Raveň, Roveň, pieseň, tieseň*? – Pri tvorení prídavných mien príponou *-ský* dochádza k alternácii koncovej spoluhlásky *ň* na *n*, napr. *kôň* – *konský*, *kuchyňa* – *kuchynský*, *Viedeň* – *viedenský*, *Radvaň* – *radvanský*, *Poznaň* – *poznanský*, *Riazaň* – *riazanský*. Tak i prídavné mená utvorené zo slov *Raveň, Roveň* (predpokladáme, že ide o geografické názvy) budú mať podobu *ravenský, rovenský*. Prídavné mená utvorené zo slov *pieseň* a *tieseň* sa tvoria príponou *-ový* a spoluhláska *ň* sa v nich zachováva – *piesňový, tiesňový*. Pri niektorých podstatných menách možno z rovnakého základu vytvoriť prídavné mená dvoma spôsobmi, napr. *plameň* – *plameňový* i *plamenný*, *týždeň* – *týždňový* i *týždenný*, *jaskyňa* – *jaskyňový* i *jaskynný*.

Je slovo *znovupoužívanie* spisovné? Nenachádza sa v našich slovníkoch, ale často sa používa ako synonymum slova *recyklácia*. – Slovenčina sa sústavne obohacuje o nové slová, ktoré sú nevyhnutné na pomenovanie nových reálií či javov, do slovníkov sa spravidla dostávajú s väčším časovým odstupom. Slovo *znovupoužívanie* je utvorené v súlade s jazykovým systémom slovenčiny, preto ho možno považovať za spisovné. Podľa nášho názoru však slová *znovupoužívanie* a *recyklácia* nie sú úplne synonymné, predpona *znovu-* evokuje skôr význam „používanie (tej istej veci) po určitej prestávke“, kým slovo *recyklácia* sa ustálene používa vo význame opätovného využitia surovín.

Prečo sa meno *Tibor* vyslovuje tvrdo a *Ctibor* mäkko, keď sa odlišujú len jedným písmenom? – Mužské mená *Tibor* a *Ctibor* sú napohľad podobné, ale majú odlišný pôvod, s čím súvisí aj odlišná výslovnosť *t/t'*. Meno *Tibor* pochádza z latinského výrazu *Tiburtius* s významom „pochádzajúci z mesta Tibur, Tiburčan“ a zachovala sa v ňom tvrdá spoluhláska *t*. Meno *Ctibor* má slovanský pôvod a je utvorené z význa-

mu „bojujúci za česť“ alebo „čestne bojujúci“. Podobne ako v iných zložených slovanských menách s prvou časťou *Cti-* významovo súvisiacou so slovami *česť, ctiť* (napr. *Ctiboh, Ctirad, Ctislav*) aj v mene *Ctibor* je mäkká spoluhláska *t'*, ktorá sa pred samohláskou *i* zapisuje písmenom *t*, ale vyslovuje sa mäkko.

Kedy sa používajú zámená *váš, vaše* a kedy *svoj, svoje*? – V slovenčine sa uplatňuje zásada, že ak sa privlastňuje osobe alebo veci, ktorá je gramatickým podmetom vety, resp. logickým subjektom deja, privlastňovací vzťah sa vyjadruje privlastňovacím zvratným zámenom *svoj*. Vtedy má zámeno *svoj* platnosť všetkých privlastňovacích osobných zámen, napr. *Rada si spomínam na svoje detstvo. – Predstavíš nás svojim rodičom? – Dajte si do poriadku svoje veci.* V ostatných prípadoch sa používajú privlastňovacie zámená *môj, tvoj, jeho, jej, náš, váš, ich*, napr. *Potom sveter uložila do mojej skrine. – Včera sme stretli tvoju sestru. – Návštevníci sa opýtali starostu na históriu jeho obce. – Zaujíma nás váš názor. – Učítelia sa rozhodli oznámiť to ich rodičom* [t. j. rodičom detí].

V súvislosti s privlastňovacími zámenami je potrebné ešte doplniť, že kým v angličtine, francúzštine a iných jazykoch si gramatika pri privlastňovaní vyžaduje použitie príslušného zámen, v slovenčine je často zbytočné. Svedčia o tom najmä početné reklamné slogany prezrádzajúce cudzí pôvod východiskových textov, ktorých mechanickým prekladom neraz vznikajú neželané, niekedy až úsmevne vyznievajúce formulácie typu *od pondelka vo vašom kine* (o novom filme), *dostanete vo vašej lekárni, oddnes vo vašom stánku* ap. Ako príklady zbytočného použitia privlastňovacieho zámena možno uviesť aj tieto vety: *Zapnite svoju tlačiareň. – Držte kefkú pod 45-stupňovým uhlom proti vašim d'asnam. – Skráľite si peknými ozdobami svoj veľkonočný stôl* (v poslednej vete je privlastňovacie zámeno *svoj* zbytočné aj vzhľadom na to, že privlastňovací vzťah už vyjadruje zvratné sloveso *skráľite si*).

Ktorá forma zisťovacej otázky je správna: *Viete, koľko je hodín?* alebo *Neviete, koľko je hodín?* – Záporom (negáciou) vety sa zvyčajne vyjadruje opak kladnej vety, napr. *Viem to – Neviem to; Jedz mäso! – Nejedz mäso!; Kiež by prišiel! – Kiež by neprišiel!* Základný význam

opaku stráca zápor iba v zisťovacích otázkach, napr. *Môžeš mi pomôcť?* – *Nemôžeš mi pomôcť?* Keďže zisťovacou otázkou sa nič nekonštatuje, iba sa zisťuje, možno kladnú formu zameniť za zápornú bez toho, aby sa zmenil význam otázky. Zo štylistického hľadiska však tieto dve formy zisťovacej otázky nie sú vždy zameniteľné. Štylisticky neutrálna je kladná forma zisťovacej otázky, záporná forma nie je vhodná pre všetky komunikačné situácie. Napríklad v dotazníkoch, kde treba voliť z odpovedí *áno* – *nie*, používa sa iba kladná forma zisťovacích otázok (*Máte súrodencov?* – odpoveď *Áno/Nie*). Na zápornú formu otázky typu *Nemáte súrodencov?* sa odpovedá *Mám/Nemám*. Dodávame, že otázka *Vieš/Nevieš, koľko je hodín?* nie je typická zisťovacia otázka. Má sice formu zisťovacej otázky, ale význam dopĺňacej otázky (*Koľko je hodín?*). V skutočnosti sa ňou adresáta nepýtame, či vie alebo nevie, koľko je hodín (neočakávame odpoveď *Áno/Nie*, resp. *Viem/Neviem*), ale pýtame sa na presný čas.

V angličtine jestvuje veľa obrazných pomenovaní skupín zvierat. Ako je to v slovenčine? – Čo sa týka obrazných skupinových pomenovaní (založených na prenášaní významu), aj v slovenčine sa používajú niektoré viac či menej ustálené spojenia, napr. *rákoš vrabcov*, *snem/zhromaždenie/zjazd vtákov*, *procesia mravcov*, *zástup husí*, *armáda kobyliiek/komárov*, *mračno komárov/múch/vrán*, *záplava hmyzu/žiab*, *letka sršňov*, *banda/tlupa opíc*, *horda pavánov*, *kolónia svišťov/mravcov/netopierov/havranov*, *flotila labutí*, *formácia divých husí*, *zbor žiab*. Motivácie takýchto pomenovaní sú zrejmé, vyplývajú zo spôsobu života alebo pohybu živočíchov.

Je správne slovné spojenie *zastavané plochy o výmere 200 m²*? – Pri určovaní veľkosti, množstva či rozsahu Krátky slovník slovenského jazyka (2003) namiesto predložky *o* odporúča používať predložku *v*: *jednotka o sile 20 mužov* → *jednotka v sile 20 mužov*, alebo predložku *s*: *sud o obsahu 500 l* → *sud s obsahom 500 l*. Vzhľadom na to v slovnom spojení *zastavané plochy o výmere 200 m²* predložku *o* odporúčame nahradiť predložkou *s*: *zastavané plochy s výmerou 200 m²*.

Prídavné mená s prvou časťou *celo-*, *viac-* a *mimo-* sa píšú spolu alebo osobitne? – Zložené prídavné mená s prvou časťou *celo-* sa píšú spolu ako jedno slovo, napr. *celoplošný*, *celospoločenský*, *celonárodný*. Podobne sa zložené prídavné mená s prvou časťou *viac-* píšú spolu, napr. *viacfarebný*, *viacjazyčný*, *viacúčelový*. Oddelene sa píše spojenie príslovky *viac* vo význame „vo väčšej miere, vo väčšom rozsahu, väčšmi, (opak menej)“ s prídavným menom, resp. s prídavným menom, napr. *viac rozšírený*, *viac frekventovaný*, *viac prepracovaný*. Aj zložené prídavné mená s prvou časťou *mimo-* sa píšú spolu, napr. *mimoškolský*, *mimozemský*, *mimourovňový*. Oddelene sa píše spojenie predložky *mimo* s prídavným menom, v takom prípade je však prídavné meno v genitíve, napr. *mimo úradných hodín*, *mimo skúmaného kontextu*. Prídavné mená *viaczdrojový*, *mimodotačný*, *celouniverzitný* sa píšú spolu.

Ktoré slovné spojenie je správne: *vínna fľaša* alebo *vínová fľaša*? – Od podstatného mena *víno* sa tvoria vzťahové prídavné mená *vínny* aj *vínový*. Obe majú rovnaký význam „týkajúci sa vína“ alebo „vyrobený z vína“. V niektorých spojeniach sa používajú obe prídavné mená, napr. *vínny/vínový ocot*, *vínny/vínový strek*. V iných spojeniach sa ustálene používa iba jedno z prídavných mien, napr. *vínna kyselina*, *vínne kvasinky*, ale *vínová farba*. V spojení so slovami ako *pohár* a *fľaša* sa takisto väčšinou používa prídavné meno *vínový*, t. j. *vínový pohár*; *vínová fľaša* (ale *vínny* aj *vínový sud*).

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300